

Lukás: Keisioff
2

Harmincz év előtt.

N.-Szebenbe 1863-ban összehívott úgy nevezett „országgyűlés“-t a magyar követek ott hagyták a nélkül, hogy abba beléptek volna.

Annak okát, hogy ezt mért tették? egy közösen megállapított emlékiratban fejtették ki, melyet a gyűléshez azzal a kérésükkel terjesztettek, hogy az a gyűlés előtt felolvassassék.

Előre sejtették, hogy ez nem fog megtörténni. Nem is csalódtak. A terem szűknek mutatkozott az emlékiratból visszasugárzó szellem befogadására; de még az is felette kétséges vala, ha vajjon megengedi-e annak a kornak jellege, hogy az egyáltalában nyilvánosságra juthasson.

De hogy ez a nagyérdékű okirat a maradékra nézve el ne vesszen, és hogy az ország a követek ilyképeni eljárásának indokaival tisztába legyen, a benyújtott emlékiratot annál is inkább szükséges volt a maga eredetiségében megőrizni, mert annak érdemére nézve a szűkebb értelemben vett Magyarországból ez alkalomra Szebenbe jött nagy tekintélyű férfiak is némileg ellentétes nézeteket nyilvánítottak, részint helyeselvén, részint nem egészen helyeselvén azt.

Mielőtt tehát Szebenben egymástól búcsut vettek volna, minden választókerület részére egy-egy példányban lemásoltatták, s saját kézaláírásaikkal hitelesítették.

Simay Gergely barátom-, és követtársammal mi is hoztunk haza Szamosújvárra egy ily hitelesített példányt. Azt polgártársaink egy részével, azzal a részszel t. i., mely minden nagyobb lárma nélkül volt feltalálható, közöltük.

Barátaink ezt minden kifogás nélkül egészen helyesnek találták, a miről nekünk — ismerve hazafias érzetüket — az előtt se volt egy pillanatig se kétségünk.

Mind ez jó, megnyugtató lett volna; de most már azzal, az akkori időben felette kényes kérdéssel állottunk szemben, hogy tulajdonképen hová is tegyük le ezt az okmányt, hogy biztonságban maradjon, és tanuságot tessen mellettünk, a város mellett egykor, esetleg még akkor is, a mikor nem élünk.

A már egy kissé hosszúvá, és csüggesztően unalmasá lett tétovázást egy szelid, de határozott hang szakította félbe:

„Elteszem én — a plebania levéltárába.“

Siri csend.

„És bizonyára megőrzöm — hangsúlyozá a következő szót, mialatt jelen volt paptársaira tekintett — megőrizzük.“

A plebános — Lukácsi Kristóf szólott így.

Az ő és a mi jó szerencsénk, hogy nem sokáig kellett titkolnia, a mit oly féltékenyen őrzött.

Alig négy évvel később: Magyarország királyt koronázott.

És milyen egy királyt!

És ki nem tudja, mit jelent Magyarországra nézve, ha királyt koronáz!?

Fülembe csengett a Lukácsi hangja azóta számtalanszor, akkor is, mikor alig egy évtizeddel később, egy őszi napon, a képviselőház pénzügyi bizottságának ülésén, egy rám nézve különben igen drága emlékü órában azt a szomorú hírt vettem, hogy az a bátor, derék hang létezni örökre megszűnt!

Alig volt valaha ember, a ki saját faji önérzetét annyira birta volna összeegyeztetni annak a nemzetnek önérzetével, melyhez politikailag tartozik; alig volt valaha ember, a kinek saját faji önérzete politikai nemzeti érzületéből annyira nem vont volna le semmit, és politikai nemzeti érzülete oly kevésbé lett volna terhére saját faji önérzetének, mint Lukácsi Kristóf.

Az ő házában, annak legdrágább szentélyében volt felállítva az oltár, mely előtt faji ösztönének, büszkeségének hódolva az örmény nemzet régibb, és újabb történetének, hagyományainak, kulturájának hangyaszorgalommal áldozott; de akkor is úgy áldozott, hogy a közvetlen közelébe emelt ama másik oltárnak is gyarapítsa egyúttal fényét, annak a másik oltárnak, melyet mint hazafi, tántoríthatlan ragaszkodással, hűséggel, szeretettel tömjénzett körül, kutatva a magyar nemzet eredetére vonatkozó örmény kútfőket, kutatva szerencsével, szívvel, lélekkel minden tartalékgondolat, minden feltűnni vágyás nélkül nemesen csak is azért, hogy annak irodalmát történelmi buvárkodásaival és nagy tudománya kincseivel gazdagítsa; gazdagítsa pedig azért, mert szerette az örményt, és drága volt szive előtt a magyar.

Megvont önmagától mindent, hogy mindene azoké legyen, a kik szükölködnek.

Valóban „Sacerdos magnus“ volt, nem csak az Isten, hanem a haza oltára előtt is!

Sokszor látom még ma is: rám mosolyogni az ő elköltözött szelid arcját! Szellemdús szemének biztató sugárzása nem egyszer bátorított! A búval és büszkeséggel vegyített visszaemlékezés ez órájában leteszem hantjára én is a hála hervadhatlan koszorúját s utánmondom megdicsőült alakjára némi kiegészítéssel, a mit kiegészítés nélkül ezelőtt 50 évvel a nagy Horváth István ravatalánál a költő után elmondottam, azt t. i.:

»Hogy megtanuljuk a hont hűn szeretni
(Hogy megtanuljunk jó örménynek lenni)
Sirodhoz küldünk minden gyermeket.«

A viszontlátásra! túl a csillagokon.

Pusztá-Túr-Pásztó, okt. 1. 1893.

Gajzágó Salamon.

Lukácsi Kristóf Emlékére.

I.

Ifjú és Öreg.

Midőn 1868-ban b. e. Lukácsi Kristófot a szamosújvári plébánián meglátogattam, már hajlott korú volt, évtizedek terhe nehezedett vállaira s a munkás élet napjai nemcsak értékökre nézt számítanak kétszerezsen, de terhök is a rendesnél kétszer annyi. És mindazonáltal azt a tiszteletes öreg férfit, a mint vele beszédbe elegyedtem, valósággal ifjúnak láttam. Hogyan lehetett ez? Öregség és fiatalság nem ellentétes fogalmak-e, nincs-e antinómia egyesítésökben? Az öregség az anyagi empiria egyik változványa, s nem az évek száma, de az erőtlenség s a kedvetlenség teszi az embert igazán öreggé. Az élet lángja azon egyénben emésztődik leginkább, a kinek jó kedve elmúlt, a kinek elméje érdekektől üres, a ki nem tud többé jó bizodalommal lenni. A ki szívében fiatal, elméjében nagy dolgokat forgat, bizony ifjú az, s bár megélemedett és hajlott idejű, aggnak nem mondhatjuk. B. e. Lukácsi K., midőn az említett évben látogatására siettem, még lelkesült minden eszményi célért, munkakedve nem hanyatlott, fontos történelmi kérdések felvilágosításával foglalkozott s jó bizodalommal volt minden jó ügy előmenetele s végleges győzedelme iránt. Láttam benne az öreg embert, de ez csak egy mulékony látomány volt, még sokkal inkább láttam benne a fiatal, a lelkest és lelkesítőt és ez ragadta meg figyelmemet. Mintha valamely csillag fényváltozatát láttam volna, a bágyadt csillag megvilágosodott, és lelki szemem előtt szokatlan fénynyel ragyogott.

II.

Hit és Tudomány.

Hinni és tudni — sokan e kettőt egyezhetlennek tartják s szép csendes megegyezésökben antinomiát látnak.

Pedig Lukácsi Kristóf azok sorából való volt, kik az erős hitet a tudománnyal egyesítették. Lehet-e mindent hinnünk, bizony nem lehet, — lehet-e mindent tudnunk, kétségen kívül nem lehet. Mi a hit? bizonyos meggyőződés, de hiszen a tudomány sem más, mert ha nem vagyunk meggyőződve, kételkedünk. A tudomány kezdete a skepsis, a hit pedig a tudomány teljessége. Az önhittet könnyen csalja meg tudománya. Lukácsi Kristóf szerény volt, de meggyőződése sziklára épült s ide s tova nem hajtatott a tudománynak akármely szele által.

III.

Örmény és Magyar.

Lukácsi Kristóf származására nézve örmény, de teljes szívvel magyar volt, azonban úgy volt magyar, hogy saját faja iránt viseltetett szeretete fogyatkozást nem szenvedett. Vannak olyanok, kik nemzetökhöz névszerint, de nem szív szerint tartoznak, — van hazájok, de azt hogy van, nem érzik. Az ilyenek Lukácsit nem érthetik. De mi, kik az általunk lakott földrészt büszkén és boldogan hazánknak nevezzük, kik örmény testvéreink hazafiságát a jó és rossz napokban tapasztaltuk s tudjuk fajok múltja iránt viseltető mély érdeklődéseket, melyen a századok elmúlása ép oly kevésbé változtat, mint az elreppenő napok, Lukácsit jól értjük. A régi s az új haza iránti szeretet közös eredetét a melegen érző szívben találja. Egyésazon eredetből két láng emelkedik, majd összecsap s egyesül elválaszthatlanul.

Gr. Kuun Géza.

Valódi nagyság.

Széleskörű tudomány, törhetlen hazaszeretet, szilárd ragaszkodás a magyar alkotmányhoz, fáradhatatlan buzgalom az örmény egyház jogos érdekeinek védelmében, áldozatkészség a humanitás terén jellemezték egész életet; s beteljesedett földi pályádon: hogy ki a tündöklést és népszerűséget nem keresi, — jút legbiztosabban azok birtokába.

Legyen emléked világitó vezéresillag az utódok számára!...

Ósi hazánk fényét tollad föltárta előttünk,
Láttuk a hős multat, láttuk a mártirokat;
Nemzetet e két kincs soha elpusztulni nem enged,—
S a Te dicső nevedet hirdeti végtelenig!

Simay Gergely.

A hála emlékezete.

Midőn az 1876. év október huszonnegyedik napján, esti tíz órakor, örmény kath. főegyházunk nagy harangja megszólalt, és jelezte a magyarhoni örménység nagy fiának: Lukácsi Kristóf esperes-plebánosunk elhunytát, kinek klasszikus műveltségét, áldozatkészségét, a nehéz napokban kipróbált hazafias érzületét, az erős és kitűzött magasztos céljait öntudatosan követő akaratát csodáltuk és tiszteltük, mindnyájan kivétel nélkül éreztük a nagy veszteséget, — de éreztem különösen én, ki benne egykori bölcs nevelőmet, vezéremet, oktatómat tiszteltem, — kinek egykori szives atyai utasításai életemnek irányt s az élet különböző viszonyai között megnyugvást adtak. — Hálával emlékezem jószágára, szeretetére; e hála hatotta át mindig egész valómat és ezen őszinte hálának kívánok most is, halálának tizenhetedik évfordulóján kifejezést adni!

Szamosújvártt, 1893. okt. 8.

Placsintár Dávid.

Lukácsi Kristóf

Nem lankadó hévvel, éjjeket virrasztva

A multat kutatta.

Őz fűrtök alatt is lelkesítő szóval

A jelent oktatta.

Mindenét áldozta hitért, nemzetért:

A jövőnek élt!

Molnár Antal.

Viszhangok a multból.

Emlékezzünk meg a régiekről s főleg ezek nagyjairól; mert ezek neve a mult időkből legbecsebb örökségünket képezi.

E nevek, mint a megmérhetlen távolban égő csillagok, örök fényben ragyognak, s ha az önfénnyel nem bíró későbbi nemzedékek sötétben tévedeznek: föltekintenek a tündöklő nevekre, és lelkesítő fényüknél eloszlik a sötétség, s az élet örvényei és tévedegei közt eligazódnak és megtalálják a helyes utat.

Lukácsi Kristóf ilyen név.

Nem képzelek hazánkban olyan örményt, a ki e névre pietással ne gondolna s a kinek szive e név hallatára, nem lüktetne hevesebben.

A világtörténelem legtöbb kiváló alakja, a későbbi nemzedékek előtt vagy úgy szerepel, mint az a sas, mely az Alpesek fölött a magasban lebegve Lombárdia felé tartott akkor, midőn Mars legnagyobb fia, már lankadó seregét át akarta vezetni.

Ez ember-erő fölötti vállalat az által sikerült, hogy századunk jupiteri alakja, a legkritikusabb pillanatban, midőn a teljesen kimerült sereg már hangosan zugolódott, s már az engedelmességet felmondani készült, — feltekintett a magasba, s a duzzogó katonákhoz így kiáltott: „Nézzétek a fölöttünk repülő sast; ez jelöli a dicsőség útját; kövessük őt!“... E szavak varázshatása új erőt kölcsönzött a kimerült izmoknak, s ismét új győzelmi koszorúkat szerzett Galliának. — Vagy pedig úgy szerepel, mint a vaterloói tragikus hős, ki mint egy lelánczolt új Prometheus, idegen s rideg sziklákról orkánszárnyakon izente vissza nemzetének: „Surgat ex ossibus ultor!“

Valóban kevésnek mondható aránylag a nemzetek azon nagyjainak száma, kik kezükben a béke olajágával, lelkükben a szellem égi szikrájával és szivükben a hon-szerelem és felebaráti szeretet melegével jelentek meg a földön.

Ezek közé tartozik: Lukácsi Kristóf.

Ő mint Krisztus egyházának egyik leghivatottabb papja, a béke olajágával jelent meg köztünk. Neki a szellem mennyei fényözönéből, a rendesnél sokkal több sugár adatott, és az isteni szeretet véghetetlen tengeréből neki annyi jutott, a mennyivel Ararát ide szakadt népét boldogítólag átölelni tudta.

Lukácsi, új hazánkban minden izében magyar hazafi volt. A magyar kézben lengő nemzeti zászlóért a rajongásig lelkesült, melynek dicsősége s diadala végtelenül boldogítja a lelkét; a magyar zászló szerencsétlensége pedig sötét, bánatos mély gyászba borítja a szívet.

Hanem a templomban azért — hazafias érzülete mellett — lényének minden paránya örmény volt, és kész lett volna bármely pillanatban az önfeláldozásra is: hogy örmény szertartású egyházunk, jogaiban és fennállásában (a törvényes önkormányzat helyreállítása által) biztosítottassék; a miben a katholicizmus egyetemes érdekeinek is, tekintettel a keleti örménységre, hathatós propagandáját vélre fölhalálhatni.

Egész életének ez volt egyik főczélja; mert meggyőződése szerint, ennyi kegyelettel tartozott azon szent földnek is, hol az első emberpárt Isten a föld porából teremté meg, s hol később a Noé bárkája megállapodván: egy új világ vette kezdetét.

Lukácsi meghalt a nélkül, hogy e czélját elérhette volna; e helyett azonban elért egy másik nem kevésbé üdvös czélt; az általa alapított örmény árvaintézet létrehozatala által, a hajléktalan szegény árva örmény gyermekeknek otthont, kenyeret és nevelést adott; és így lehetővé tette, hogy az ily szerencsétlen gyermekekből hasznos és jeles honpolgárok váljanak.

Lukácsit érdeme szerint magasztalni nálamnál több joga s nagyobb kötelessége senkinek sincsen. Nincs, mert Lukácsi üdvezült atyámnak kor- és iskolai osztálytársa volt; mert a szülőim esküvője alkalmával, az Isten házában Ő adá rájuk az egyház áldását, s mert a keresztiség szentségében engem Ő részesített. Ez alkalommal, a keresztelési szertartás alatt történt, hogy a midőn kereszt-

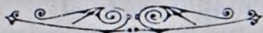
anyám égő viaszgyertyák közt engem az ölében tartott: valamelyik gyertyaláng belekapott a keresztanyám ruhájába, mely csakhamar lángra lobbant.

A környezet fejét vesztve jajveszékelt. Keresztanyám ijedtében futni kezdett. Az égő ruha lángja gyorsan terjedett. Az engem takaró s arannyal remekül kihimzett selyemlepel egyik szöglete szintén megpörkölődött. (E családi ereklyén, mely jelenleg birtokomban van, most is meglátszik az égés nyoma. E lepel a hozzá tartozókkal együtt, még a nagyapám és az édes anyám keresztelőjén is szerepelt). — E kritikus pillanatban Lukácsi a mellette levő köpenyegével — akkor már megvénült deres késő őszi idő volt! — átölelte velem együtt az égő keresztanyát; és így a tűz szerencsésen el lett óltva...

Emlékezzünk meg a régiekről; hisz az emlékezet képezi azon szintén Isten kegyelméből nyert Paradicsomot, melyől semmi tűzes kardú kherub az embert ki nem űzheti.

Legyen áldott Lukácsi Kristófnak, az örménység e boldogító nagy alakjának emlékezetete!

Dr. Mály István.

A kire kegyelettel gondolok.

Szamosújvár nagy fiára: Lukácsi Kristófra én is kegyelettel gondolok; mert nagy tudománya, valamint fajunk érdekében kifejtett törekvései és maradandó alkotásai mellett, érzelemben magyar, és a magyar hazának hű fia volt.

Ezért míg e város állani fog, az utókor hálás emlékében neki élni kell!

Gajzágó Ferencz.

Kliónak felkentje.

Egyházadnak buzgó papja, hazádnak lelkes fia, Kliónak Arménia, Latium és Hunnia nyelvén munkás, korszorús felkentje valál. Nemes szivedben a szegények és árvák iránti kifogyhatlan szeretet szent tüze égett.

Mély vallásosságod, igaz hazaszereteted, rengeteg tudásod dicsfénye köríti és „Árvaház“-adban megörökített jótékonyságod áldásai koszorúzzák dicső emlékedet, teszik mindenkorra nagygyá nevedet.

E kegyeletes sorokkal hódol a nagy Lukácsi Kristóf emlékének.

Kolozsvártt, 1893. okt. 9.

Dr. Salzbauer János.

Hogy készült el Lukácsi arczképe?

Mindenkor kegyelettel, s hálásan emlékszem vissza a nagytudományú, majdnem a cynismusig szerény, magába vonult néhai Lukácsi Kristóf szamosújvári esperes-plebánosra. Én oly szerencsés valék, hogy megtisztelő bizalmát elnyervén, 1876-ban végrendeletének végrehajtójává nevezett ki. A nagy férfiú nemcsak ebben, hanem szóval is meghagyta nekem, hogy egyszerű fenyűfa koporsóba temetessék el.

Teljes bizalmát élvezve, bár milyen időben és órában, (legkülönöbben az általa alapított árvaintézet ügyeiben) léptem be hozzá, — legtöbbször munkában találtam.

Sokszor látogattam el, még az esteli órákban is hozzá és sokszor találtam azt az embert, a ki több ezerre menő egész vagyonát, az általa alapított árvaháznak és a szamosújvári örmény kath. egyháznak hagyományozta, — téli időben hideg szobában egyetlen gyertya világánál, kicsiny, szűk íróasztala mellett görnyedni; s azon megtámadásomra, hogy miért nem gyújt legalább még egy gyertyát, — mindig csak azt felelte; „Semmi! semmi!... látok én ugy-is!“ Pedig én se láttam, a ki pedig sokkal fiatalabb voltam nálanál; valószínűleg akkor is az járt az eszében: miért vonjam el az árvák-tól azt a néhány krajczárt, a mit gyertyára kellene adni?

Nem a tudományosságáról, nem is az árvák javára üzött takarékoságáról akarok itt szólani; hanem a min-

den hiúság nélkül való szerénységéről és igénytelenségéről.

Ugyan is a városi képviselőtestület 1874-ben márczius 25-én 1081. sz. alatt a néhainak „elévülhetetlen érdemeiért, melyeket az emberiség, haza, nemzetünk és városunk érdekeinek előmozdítása körül szerzett“ (a h a t á r o z a t s z a v a i) jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott; egyúttal kimondta, hogy olajfestésű arczképét a városi közönség részére emlékül megszerzendő, s egyidejűleg egy bizottságot nevezett ki id. Bárány Lukács, néhai id. Szappanyos Miklós és esorok írójának személyében, hogy a jegyzőkönyvi elismerést, a városi közönség érzelmeinek tolmácsolása mellett, részére kézbesítsük, de egyúttal kérjük fel őt, hogy adja beleegyezését arra, miként arczképe a városi közönség részére és költségén megszereztesse.

Mi a jegyzőkönyvi kivonattal el is mentünk, az akkoriban már beteges főpaphoz, s átadtuk a jegyzőkönyvi kivonatot, szóval is tolmácsolván a képviselőtestületnek abban kifejezett érzelmeit. Ezen jegyzőkönyvet át is vette tőlünk, de küldetésünk második ágára, hogy t. i. lefestessék, ismeretes szerénységével t a g a d ó l a g válaszolt, s így akkor e részben eredménytelenül kellett eltávoznunk.

Ha jól emlékszem, másnap egyedül mentem be hozzá azon czélzattal, hogy megkísértem kinyerni beleegyezését, de eleinte nekem is megtagadta azt; — csak mikor már a legerősebb fegyverhez nyultam, végre nagy nehezen engedett; mert azt mondtam: hát „bábu“! (vagyis öreg, — sokszor bizalmasan így szólítottam meg) azok az árva gyermekek meg legyenek-e fosztva attól, hogy legnagyobb jóltevőjüknek — ha már nem lesz az életben — még arczképét se láthassák?...

Ekkor a néhai ellágyult, engedett; mire én bizottsági társaimmal az eredményt közölvén, azon innen úgy intézkedtünk vele, a hogy nekünk tetszett. Minek következtében Bárány Lukács (most nyugalmazott törvényszéki bíró) közös megegyezésünk következtében, Kolozsvárra utazott, s onnan magával hozta a már akkor híressé vált festőművészt: V a s t a g Gy ö r g y ő t, továbbá T a u f

fer fényképészt; ez utóbbi a néhait úgy beteg állapotban, nagy fájdalmai miatt elkényszerülve, lefényképezte. (Még most is őrzöm az első felvételt, melyen arczából látszik a nagy fájdalom és szenvedés!). A festő csinált is ezen fényképről vázlatot; de miután a fénykép nem a természetes, hanem a beteg állapotot tüntette fel — nem lévén az élőnek hű arczképe — nem akartuk, hogy ez a beteges vonásokat eláruló arczkép örökíttessék meg; azért felkérésünkre még kétszer kijött a művész Kolozsvárról, — s a néhai, akkor már jobbra vált egészségével, csendes türelemmel ült a festőnek; s így végre elkészülhetett az örmény kath. parochialis háznál, a képviselőtestületnek 1874. decz. 19-én 1934. szám alatt kelt határozata következtében, egész ünnepélyességgel elhelyezett (igen jól eltalált) arczképe; a melyről aztán az árvaház számára egy másolatot is készíttettem.

A Vastag György által festett művészi kivitelű arczképről Tauffer és Veres fényképet készítettek; mely aztán sokszorosítatván, abból egy-egy példány — a képviselőtestület határozata nyomán — minden tisztviselőnek, képviselőtestületi tagnak, minden örmény kath. lelkésznek, tanárnak, tanítónak és tanítónőnek adatott. Az itt elbeszélte képfelvétel nélkül a mai utónemzedék már nem ismerhetné többé Lukácsi Kristóf nemes arczvonásait!...

Voith Miklós.

Emlékirat Lukácsi Kristófról.

Lukácsi Kristóf egykori főesperes és párját ritkító tudós pap, a hazát lángolóan szerető, s minden dicsőretreméltó örmény-magyar nemzetiségnek, a magyar korona eme drága-gyöngyének (Hajnald szavai) tiszteletet parancsoló kimagasló alakja volt, és annak lenni nem szünhetik meg, míg az érdem érdemnek marad.

Nem rövid életét, — hosszas és fáradhatlanul kitartó magasabb szellemi munkának s tevékenységnek szentelte.

93 NOV. 1
KÉZDI VÁSÁRH

Ő, a szó szoros értelmében megtestesítője volt, azon nagy horderejű szólamnak, hogy „a jó pap holtig tanul.“

Az örök szépségű klasszikus nyelveken kívül, még számos művelt európai nyelven beszélt, s gazdag nyelvismeretei által gazdagította tudomány kincseit.

Nagy képzettsége s tudása által, nemcsak a tanári pályán jeleskedett több éven át a gyulafehérvári püspöki lyceumban, hanem kitűnt úgy a latin, mint a magyar irodalom terén is.

Ez utóbbin „A magyarok őselei“ czimű nagyszabású műve által előkelő helyet biztosított magának.

Daczára állásának, szellemi emelkedettségének és nagyságának, — szerény volt mint ember és pap, mi méltóan jelzi a való tudóst, az igazi papot.

Ő nemcsak a muló jelennek élt, hanem élt oly jövőnek is, mely a halhatatlanság örökzöld babérját biztosítja számára.

Ő meghalt, de azért művei- és tetteiben élni fog, mert azokban „exegit monumentum aere perennius . . . quod non imber edax, non aquilo impotens possit diruere, aut innumerabilis annorum series et fuga temporum.“

Sok ily papot Szamosújvárnak, s az által az egyház- és a hazának!

Deés, 1893. okt. 14.

Kozma Döme.

A kitől imádkozni tanultam.

A tudomány, ha szivjóság- és vallásossággal párosul, az embert a tökély fokához emeli.

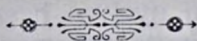
Alkotásaiban mester volt, szive meleg dobbanását mindig érezni fogják azon árvák, kiknek hajlékot emelt s a kitől mi kortársaim, imádkozni tanultunk.

Lukácsi Kristóf, tisztelet és hódolat legyen áldott emléken! Maradjon fenn s éljen az ne csak a történész hideg rajzában, vagy a költő méla elegiájában, de nemzedékről nemzedékre ezeknek lelkében is.

S te új nemzedék! ha őt ismerni tanultad, emelked-
jék fel lelked e felkent magasztos férfi emlékéen, áld meg
főtemplomod alatt porló szívét s halhatatlan szellemét!

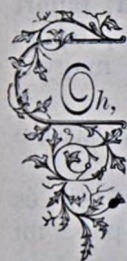
Budapest, 1893. október 7.

Gajzágó Manó.

Lukácsi szelleme.

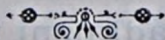
„Defunctus adhuc loquitur.“

Oh, megbocsáss, Te bölcs, hogy névtelen,
Lanttal kezében, im' ajkára vesz;
Holott szívében anyyi ideált
A feledésnek fátyola fedez! . . .
Lantot ragad, — s midőn akkordja szól,
Sirodra halkán czípruságot ejt;
Rád, — kit a mig e szent falak között
Egy örmény lesz, — e nép el nem felejt!

S ha évek multán Téged síratunk:
Nem gyászköny ez, — mit sajtol a halál;
De, mit szívünkből szellemed fakaszt —
Dicsőség' könnye: hogy miénk valál . . .
Hisz' a midőn itt végbucsút vevél,
Lényed csak új, szebb létre költözött;
Te itt hagyád lenn, a mi elmuló,
S ott fenn elérted azt, a mi — örök!

S. J.

EMLÉKBESZÉD,

melyet a szamosújvári örmény kath. főegyházban főtisztelendő **Lukácsi Kristóf**
szamosújvári örm. kath. plebános és főesperes koporsója telett 1876. október 27.
tartott **Bárány Lukács** örmény kath. áldozár.

Síratni fognak téged keserűségükben.

Ezechiel 27. 31.

Sírnak egyházaink harangjai és viszhangozzák a
fájdalmat, melyet városunk vesztesége fölött érez;
mert ama egyszerű fehér koporsó reményünket takarja,
örömünket fedi; mert Jeremiás látnokkal szólva: „Elvé-

tetett a vígság és örvendezés Karmelből.“¹⁾ Ama igénytelen külsejű koporsó jelzi, hogy elesett koronánk, hogy meghalt Lukácsi Kristóf! Az ajkak, — melyek áldást mondtak az árvákra, melyek a meggyőződésnek oly klasszikus határozottsággal adtak kifejezést — elnémultak; a szemek, melyek a nyomorban lévő árvákért könyyeztek, nem sirnak; a szív, mely az árvákért érzett, nem lüktet; a nyílt homlok izmai megmerevültek!

Jóhetnek évek, évtizedek után századok, városunk felett jó és rossz napok tűnhetnek el, de alig lesz városunknak több Lukácsija. Lesz lelkesültség s határozott jellem, lesz áldozatkészség s önzetlenség, mert a jövőben kételkedni nem szabad; de olyan férfiút, ki fiatal korának meleg meggyőződését az öreg korban is fiatal erélylyel védje mindvégig, ki 73 éves korában is azon önzéstelen és nemes gondolatokkal s eszmékkal szálljon sírjába, melyekkel pályáját kezdte, ki életében megvonjon magától mindent azért, hogy másnak adhasson, ki megtakarított filléreit még életében oda áldozza minden tüntetés nélkül csendesen, olyan férfiút csak ritka századok adhatnak városunknak. Lesz szerénység, — hisz a legelkorcsúltabb idők is mutatnak fel utánzásraméltó jellemeket; de olyan férfiút, ki sohase keresse a fényt, a pompát, a megtiszteltetést, és ha kínálkozik, visszaútasítsa; ki az ambitionális vágyak tömkelegének ajtajától is irtózzék; ki örök időkre fenmaradó intézetekkel gazdagítja a társadalmat és mégis azt mondja: „Érdemeket felmutatni képes nem vagyok;“ kinek szívéet a nagyravágyás, a hírvágy sohase dobogtassa, ki az emberi hiúság tetőire sohase vágyjék, daczára annak, hogy: „Önös az emberi természet és ez ősi tulajdonból hibák és erények egyformán fejlődhetnek;“ olyan férfiút csak a klasszikus kor, a társadalom aranykora mutathat fel.

És tisztelt gyülekezet! ily kiemelkedett jellem volt nagy halottunk. Elköltözött nagy szellem! most már nem sértjük szerénységedet, szerénységedben nem hajtod meg ősz fejedet, midőn azt mondjuk, hogy egy tudat vezérelt:

¹⁾ Jerem. 48 r. 33 v.

„Használni az emberiségnek, mennyit csak lehet, és a tudománynak élni;“ nem sértünk meg, midőn azt mondjuk a látnokkal: „Elvitték Libánon hegyéről büszkeségünket.“ Letűnt láthatárunkról a nap a nélkül, hogy reményünk maradt volna a hajnalpírt feltünésekor keleten üdvözölhetni! Ki mondja most, hogy nincsen okunk sirni, nincsen okunk gyászolni? Israel fiai Mózeszt Moáb mezőségein 30 napig siratták;¹⁾ így siratunk mi is téged, mert veled letűnt vezércsillagunk, mely mint a keleti bölcseket vágyaink Bethlehemébe vezessen. De milyen volt tisztelt gyülekezet! halála annak, kinek élete a miénk volt? Közelgő halálának tudatával birt, és ekkor sem gondolt senkire másra, csak egyházára s az árvákra. Mózes 5-ik könyvében fel van jegyezve, hogy midőn Mózes halálához közelgett, így szólott népéhez: „120 éves vagyok, nem járhatok többé ki és be, minthogy az Ur is megmondta nekem, nem mész át a Jordánon.“²⁾ Nem így szólott-e hozzánk is a boldogult? Nem irtózott megválni az életől, melyben küzdenie kellett; nyugodtan aláírta végakarátát s negyvenezer forintot meghaladó vagyonát egyházának és az árváknak hagyományozta, hisz ezek voltak eszményített céljai. Oh t. gyülekezet! mindenünket fedí ama koporsó, melyen nem ragyognak arany szegek, nem ősi czimerek, nem tiára, nem érdemjel; mert a milyen szerény ama koporsó, olyan szerény volt a halott, kit takar. „De a ki annyit élt, azt a sír el nem temeti, sírját a hála szent kezekkel öleli, emléke oltva van a földbe, melyen élt; az idő és a világ bevégzik a művet, melyet végéhez jutni sors és élet nem engedett.“³⁾

És most t. gyülekezet! mi, kik idáig kísértük kedves halottunk koporsóját, főegyházunkban ravatalra helyeztük, emlékezzünk meg róla, hisz örök emlék illeti azt, kinek, míg élt, mindig emlékében voltunk s a halál fájdalomai között sem feledkezett meg rólunk.

Nem szükség — úgy hiszem — életének részletes rajzát adni, hisz élete nyílt könyv volt mindnyájunk előtt.

¹⁾ Mózes V. könyv. 34 r. 8 v.

²⁾ Mózes V. könyv. 31. 2.

³⁾ »Ember élete.« Vörösmarti Mihály.

Életének főbb mozzanatai eléggé fogják igazolni, hogy úgy élt, mint ki jól akart meghalni! Az elhunyt századunk első éveiben 1804. született márczius 30-án Bethlemben (Szolnok-Doboka) örmény kath. szülőktől. A gymnasialis és bölcsészeti tanulmányoknak kitünő eredménynyellett bevégezése után a hittani tudományokat a bécsi egyetemen végezte és 1827. deczember 8-án ugyancsak Bécsben örmény kath. áldozárrá szenteltetett. És épen ez idő tájban jelenvén meg Horváth Istvánnak hazafias felszólítása, — mely az örmény írókból a magyar nemzetről szóló helyeknek magyar nyelvre leendő lefordítását sürgette, — mint fiatal pap lelkesedéssel új hazája iránt tartozó kötelesség-érzettel fogott munkához; utazott, kutatott s különösen a velencei örmény kolostor könyvtárában találta meg a szükséges adatokat és utmutatásokat. „Ki leszen — monda a nagy történettudós — az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyazó helyeket.“¹⁾ És nagy halottunk, a hazáját hön szerető örmény pap megadta nemsokára a felhívás után a választ: adatgyűjteményét magyar fordításban közölte is a magyar történet tekintélyes képviselőjével.

Kortársai, kik őt mint szamosújvári örm. kath. segédlelkésként ismerték, sokat beszéltek emberi erőt meghaladó munkásságáról: egész éjjeleket dolgozott, nyelveket tanult, hogy ezek tanulmányaiban segédeszközei legyenek. Már fiatal korában teljesen birta a magyar, latin, görög, örmény, francia, olasz, angol, német s román nyelveket.

Az 1837. év azonban új működési kört jelölt ki számára. Ez évben ugyanis kegyes főpásztori intézkedés következtében Szamosújvárról Károlyfehérvárra helyeztetett át papnöveldei tanárnak, hol több kitüntetés- és elismerésben részesült; nemsokára szentszéki ülnök, könyvtárnok és később (1853) gymnasiumi igazgató lett.

És midőn Szamosújvárt néhai Gajzágó Kristóf esperesplebános halálával a szamosújvári örm. kath. plebá-

²⁾ Tud. Gyűjt. XIX évi VII. füzet.

nosi állás megüresedett, a hivek egyhangúlag kedves halottunkat ohajták plebánosuknak: Szamosújvár szab. kir. város közönsége, mint kegyúr, egyhangúlag plebánosnak választá s az erdélyi egyházmegye akkori felejtetlen emlékü főpásztora, Haynald Lajos ki is nevezte esperesplebánosnak.

Plebánosi állásában munkássága, szorgalma, daczára korának, nem lankadt; éjjeleit most is nappalokká változtatta, csakhogy megfelelhessen kötelmeinek és tanulmányait folytathassa.

Kutató szelleme halmozott teendői daczára sem fáradt ki és már 1859. évben fáradságos kutatásainak eredményeül kiadta: „*Historia Armenorum Transsilvaniae a primordiis gentis usque nostram memoriam. Viennae 1859*“ czimű művét, melyben a magyarhoni örmények történelmét latin nyelven írta le és 1867. évben „*Adalékok az erdélyi örmények történetéhez. Kolozsvár 1867*“ czimű munkáját. És jó lelke, eme szellemi munkásságának díját, mindkét művének jövedelmét a Szamosújvárt alapítandó árvaház alapjára ajánlotta fel, melyet megtakarított filléreivel, kényelmének megvonásával, 1860. évben alapított.

A rongyokba burkolt éhező árvákat akarta összegyűjteni és nevelés s oktatás által az egyház és haza hasznos polgáraivá tenni; örömmel gyakorolt irgalmaságot azokkal, kik arra érdemesek, mert mint Tobiás mondá fiának: „A mint lehet, úgy légy irgalmas; ha sokad leszen, böven adj; ha kevesed leszen, igyekezzél keveset és örömet adni, mert jó jutalmat gyűjtesz magadnak a szükség napjára.“¹⁾ „Könyörült a szegényeken, segítette őket, hogy részesüljön Istennek áldásaiban.“²⁾

Önzetlen jótékonyágával, kimeríthetlen áldozatkész-ségével karöltve járt irodalmi munkássága. 1870-ben „*A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után. Kolozsvártt 1870,*“ czimű közérdekű

¹⁾ Tobiás könyve 4 r. 8—9 v.

²⁾ *Compatissez aux pauvres, soulagez les pauvres, et vous participerez aux bénédictions que Jesus a domnées à la pauvreté. Bossuet »Extraits de divers sermons« Amour de la pauvreté.*

művét adta ki, mely általános elismerésben részesült, és a mely hazafiúi lelkületének, hazájához való hű ragaszkodásának igazi tanúja volt. Kutatásaival, szellemi munkáival akarta meghálálni magyar testvéreinknek azon szívesseget, melylyel mi örmények az új hazában fogadtunk, lelke melegével csüggött e hazá boldogságán és virágzásán. Egyetlen óhaja e haza szebb jövője volt, melynek szomorú napjai tanúi voltak hazaszeretetének, alkotmányos érzületének. Tanúi városunk évkönyvei azon korból, melyben a gondolatnak is megvolt a maga cenzurája, melyben Damocleskard volt a jutalma annak, ki az elnyomott szót börtönéből kiszabadítani megkísérlette. „Kezeskedik arról multunk és jelenünk — mondá egyik művében egész nyíltsággal — hogy mi örmények érzéketlenek, hálátlanok nem voltunk az új haza iránt a tőle vett jótéteményekért; legbensőbb, legőszintébb részvétellel csüngtünk sorsán, sohajtoztunk vele balsorsában.“

A megboldogult az 1874. évben életének 70-ik évét tölté be és Szamosújvár szab. kir. város képviselőtestülete ez év június havában tartott gyűlésében a város nagy nevű jótévedőjének érdemeit jegyzőkönyvileg megörökítette; az erről szóló jegyzőkönyvi kivonatot küldöttség által kézbesítette, egyszersmind arczképét olajfestményben elkészíttetni határozta.

Az 1875. év márczius 30-ik napja pedig épen nagy halottunk születésnapja volt. Szamosújvár képviselőtestülete e napot a város ünnepévé tette: midőn az elkészített arczképet ünnepélyesen leleplezte. A városi képviselőtestület, a tiszt-, tanári- és tanítói kar megjelentek a plebániális lakban, hogy az érdemekben megőszült egyházi férfiú előtt hálájuknak és elismerésüknek kifejezést adjanak... Midőn a szónok hiven ecsetelte multját s rámutatott az érdemekre, Lukácsi lesütötte fejét és szerénységében így szólott: „E kitüntetést nem érdemeimnek tulajdonitom, hanem a város azon óhajának, melylyel a jövő nemzedéket buzdítani kívánta. Hazámnak, egyháznak városomnak szolgálni óhajtottam; mindezt azonban érdemül nem számítom: ez kötelesség.“

Tisztelt gyülekezet! A férfiú, kinek multja ennyi érdemeket tudott felmutatni, ki mint sas magasra emelkedett érdemei által, ki zajtalanul, de áldásosan működött — és működése örök időkre hirdeti nemes és fenkölt gondolkozását; ki bátran elmondhatta magáról: „Kezeskedik multam, szerény helyzetem, hogy sohasem vezettek magán-érdekek;“ ki nem emelt magának magas palotát, hogy az arany betűkkel jelezze nevét; ki egyszerű lakának még egyszerűbb szobáit nem díszítette csillárokkal; mert az ő ékességei az árvák voltak, ezek elégiték ki jó keble vágyait: — e férfiú mondom itt a ravatalon fekszik intve, hogy példáját kövessük. És most ne fájlalják-e e klasszikus szobor ledölését? ne öltsenek-e gyászt e szent falak, a hol az Ur igéit annyiszor és oly lelkesen hirdette?

Miért építsek magas csarnokot, irigységet keltő ajtókkal? Miért cseréljem fel szábin völgyét, több gondot igénylő vagyonnal“ mondá egykor Horatius.¹⁾ Így gondolkodott ő is életében; nem vágyott fényre, pompára és nem hagyta el a Szamosvölgyét, hová őseink letelepedtek, fényesebb állásokért.

Ennél maradandóbb emléket emelt ő, mely ki fogja állani az idők irigységét, az évszázadok viharait. Az utókor tudni fogja emelkedett szellemű honfiának nevét; még az arany betűkkel kirakott név helyét is alig találják majd meg. Jótékonyága lesz azon mausoleum, mely emlékét örökké megőrzi s melyhez áhitattal fognak zarándokolni.

„Szezd meg kenyeredet az éhezőnek — mondá az Ur — és a szegényeket és bujdosókat fogadd házadba; midőn mezitelen látsz, főd be őt.“²⁾

És a megboldogult így cselekedett! Megosztotta kenyérét az árvákkal, felcserélte a rongyokat ruhával, saját énjéről egészen elfeledkezett, hogy a felebaráti szeretetet egész teljében gyakorolhassa. „Jó harczot harczolt —

¹⁾ Cur invidendis postibus ex novo
Sublime ritu moliar atrium?
Cur valle permutem Sabina
Divitias operosiores?

Horatius Carm. III. 1.

²⁾ Izaias 58. 7.

Szent Pál szerint — a pályafutást elvégezte, a hitet megtartotta és a végezetre eltétetett számára az igazság koronája.“¹⁾

Most már tisztelt gyülekezet! mi, kik e nagy halott ravalát körülálljuk, kik eljöttünk utolsó tiszteletünket megadni annak, ki nem vágyott a tiszteletre, — mondjunk lelkünk mélyéből „Isten veled-“et; újuljanak meg lelkeinkben érdemei és tettei; az árvák áldásainak viszhangjai hozzák rezgésbe egész valónkat és akkor megadtuk utolsó tiszteletünket; hisz a szentek szentjének helye elveszté szolgáját: a buzgó lelkü Áront. E szent hajlék magas boltivei, nem viszhangozzák többé ihletett egyházi szolgájának lelkesítő szavait; a szószék gyászol, mert ki tudja lesz-e valaha, ki helyét itt méltóan betöltse, ki a hit és meggyőződés fáklyáját oly kitartással lobogtassa, ki nem magának építsen, hanem másnak; nem magáért fáradjon, hanem másokért.

Áldott legyen azért emlékezeted örökké kedves halottunk mi közöttünk, kik életedben is áldottuk működésedet: a szeretet művét; mert mint Schiller mondja: „A vihar szétszórhatja porát, de szeretete megmarad.“

Kisérjük el sírjáig, melyben „az ember megpihen fárasztó útja után, hol a remény fel nem veri csendünket és az emlékezet nem kísérti álmainkat“ és őrizzük emlékének Vestatűzét, ne engedjük ezt soha elaludni; mert csak azon nemzedék érdemes nagyjaira, mely nagyjainak emlékét hiven őrzi és a feledéstől megovja.

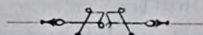
És te kedves szelleme az elhunytak! ki elköltöztél oda „hol éjszaka többé nem leszen és nem szorulnak szövétnek világosságra, sem nap világosságra,“²⁾ ki már békét nyertél a harc után, nyugalmat fáradozásaidért, örök elismerést tetteidért.

Fogadd bucsúnkat, kik keresni fogunk szükségünkben és nem találunk; tanácsaidért fogunk esdeni és válszodat nem halljuk. Csak emléked fog megjelenni: létednek intő árnyéka. Fogadd az összes magyarhoni ör-

¹⁾ Timoth. II 4. r. 7—8 v.

²⁾ Jelenések könyve. 22. r. 5. v.

ményeknek, Szamosújvár szab. kir. város képviselő-testületének, tiszti-, tanári- és tanítói karának, az örmény kath. papság és árváknak bucsúját. Fogadd az erdélyi róm. kath. egyházmegye papságának, mely utolsó tiszteletednél képviselve van — üdvözetét. Fogadd a kolozsvári m. kir. tudomány-egyetem örmény ifjai őszinte elismerésének koszorúját, melyet szeretettel koporsódra helyeztek. Fogadd hiveidnek köszönetét, kiknek 21 évig voltál lelki vezére, kik előtt tűzoszlopként világitottál, ki a dermesztő politikai éghajlat alatt is meleget varázsoltál jó lelkednek tűzével; ki alkotmányos érzületednek tiszta forrásából oltád el azok szomját, kik a szomorú idők pusztaságain vándorolni kényszerültek. Oh fogadd érzeményeinknek hervadhatlan koszorúját, melyet mindnyájan kivétel nélkül koporsódra helyezünk. Áldani fogunk téged, ki örökké élni fogsz, mert az ember cselekedeteiben él. Fogadd végre az én köszönetemet, kit szeretettel utasítottál. Ámen.

Emléksorok.

*Lefesteni szeretnélek oh nagy férfiú
Ugy, hogy az legyen hű képmása
Kimagasló, nemes alakodnak;
Ámde erre képtelen vagyok...
Csak bár gyenge tollam felsorolni tudná
Sok szép, nemes, magasztos tetteted:
Igaz örömrzet töltené el ezért lelkemet.*

*Kedves volt előtted a magyar haza, a hol születél;
Rajongva szeretted örmény fajodat;
Istenfélelemre tanítottad hiveidet;
Sok szép műved nevedet halhatatlanná tette.
Takarékosságod filléreiből épült fel az árvák intézete.
Óhajtom, hogy emlékezeted áldva legyen mindig!
Forró hálával említessék nagy és dicső neved!*

Kritsa Klára.

A ki mindenkinek mindene volt.

Egy maroknyi por, fölibe írva: „Itt nyugszik..!“
Ez volna Lukácsi? Tévedés!

Hetvenhárom évig nyugodott, mert nem látta senki;
s ha elhúnyt, kezdett élni, mozogni, közöttünk járni,
kérni, követelni.

Élt, hogy szerényen meghalhasson, s meghalt, hogy
büszkén élhessen.

A csodálat szüntelen koporsója előtt áll, hogy lássa
a tudomány és erény, a nagyság és jóság versengését
sírja dicsősége felett.

A sóvinizmus szégyene s a géniusz mosolya oda
tapadtak a márványkőhöz, melyen a hazafiség a nemze-
tiséggel zavartalanul ölelkezik.

A templom ivei azt hangozzák: pap volt!

Megfakult foliánsai azt susogják: tudós volt!

Az árvák azt rebegik: atyánk volt!

A haza azt mondja: fiam volt!

Síró gyermekei Ararátnak azt kiáltják: testvé-
rünk volt!

Úgy van! Mindenkinek mindene volt.

Ő pedig azt akarta, hogy mindenkinek mindene legyen!

Gyergyó-Szt.-Miklós, okt. 4. 1893.

Görög Joachim.

Lukácsi szelleméhez.

*L*ukácsi álmat egy ős vezérnek!
Nevéről századok beszélnek.

*A mi csak érezhitből fakad, —
Miénk volt lángoló szavad.
Az ég hitét lelkünkbe vésed,
Óvé legkissebb szívverésed,
S mire a hála könnye vár:
Kezettel sok jót alkotál.
Éltedben mégis legszebb diadal,
Hogy egygyé lett örmény, magyar;
S hogy büszkén áldjuk a napot,
Mely itt szabad hazát adott...*

*Legyen tiéd hát — ennek ára,
É nemzetnek áldó imája!*

Fejér Gerő.

Lukácsi Kristóf vezéreszméje.

Oly férfiúról megemlékezni, kit bármely nemzet büszkén nevezne szülöttjének; oly egyházférfiúról írni, kit bármely felekezet méltán iktatna apostolainak soraiba, a legkellemesebb foglalkozások egyike; ép ezért kész örömet tesztek derék folyóiratunk t. szerkesztője szives felszólításának eleget s részint, mert a hála is erre késztet, a mennyiben két évtizeden keresztül Lukácsi volt lelki vezérem s oktatóm, részint, mert egyszersmind kötelességemet vélem teljesíteni, ha Lukácsit, kit a hozzá való viszonyomnál fogva sokaknál jobban ismertem, oly oldalról is bemutatom, mely legalkalmasabb eloszlatni netalán többeknek e nagy férfiúval szemben táplált ferde nézetét.

Nem czélom Lukácsi életviszonyainak s életrajzi adatainak elszámolásával olvasóimat untatni, hisz azok leírása s bővebb méltánylása azt hiszem ezen kizárólag Lukácsi tiszteletének és emlékének szentelt füzetkében más helyt és mások által sokkal talpraesettebben leend előadva; hanem csakis azon vezéreszméjéről akarok — t. olvasóim engedélyével — egyet mást elmondani, melynek Lukácsi a gondjaira bizott kisdéd nyáj lelkiismeretes őrizetén kívül kizárólag élt s bár annak megvalósulását sírja bezárultáig — fájdalom — nem érhetette el, nem csüggedett, mert jól tudta, hogy „qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit.“

Lukácsi vezéreszméje egy, nemzete minden egyes tagjának szívet-lelkét mindvégig átható eszme volt s épen ezért bár szerény állásánál fogva, mint egy kisdéd nyáj pásztora, nem versenyezhetik azon érdemdús miniszterek s derék államtitkárokkal, kiket már eddigelé is a hazafias örménység édes anyjának, e drága hazának adott; de mégis épen nemes czélja eléréseért folytatott önfeláldozó működése őt az örmény egyház halhatatlan apostolává avatja.

Lukácsi vezéreszméjét legjobban megvilágítják egy a hetvenes évek közepén csekélységgel e tárgyban

folytatott társalgás alkalmával mondott következő szavai: „Ha igaz azon mondás, hogy nyelvében él a nemzet, akkor ép oly kevésbé vonhatjuk azon állítás valóságát sem kétségbe, hogy egyházának szertartásaiban s lithurgikus nyelvében él minden felekezet. Jól tudta ezt a kereszténység szive, Róma is, s ép ezért nem szűnik meg minden gyermekét, mely édes anyanyelvéhez van szoktatva, saját nyelvén szólítani meg és ezt első sorban a keleti egyházakkal teszi.“

„Az örmény egyházat is — így folytatá — a múlt század közepéig saját főpásztorai igazgatták, de ekkor, ne keressük a kicsinyes okokat, mert sine ira et studio szólok s nem az egyházunk hajóját kormányzóok elleni személyes gyűlölet adja ajkaimra a szót, — kezdetét vette az erdélyi püspökség részéről azon aknamunka, mely valamint a XVII. században a halhatatlan emlékű francia államférfiú és bíbornok Richelieu nem türhette, hogy a francia területen a protestans erődök mintegy államot képezzenek az államban, szintugy nem nézhette egykedvűleg, hogy az egyházmegyéje területén letelepülő s vele egy hitet — habár más szertartások szerint is — valló örménység más egyházfő főpásztori botja, mint az övé alá legyen rendelve. „Először megverem a sereg nélkül levő vezért, a vezér nélkül való sereggel majd könnyen elbánom“ elv alapján a derék Verzereszkul Oxendius örmény püspök halála után, e miatt kezdetben csak a püspökjelölt személye ellen volt az erdélyi püspöki megye intéző köreinek kifogása, később azonban már maga az eszme, az örmény püspökség további fenmaradásának létjoga ellen is, s bekebelezték a kis nyáját oly egyházmegyébe, melynek egyetlen egy a kormányzat élén álló tagja sem bír bár halvány ismeretével azon nyelvnek, melyen örmény hiveik imádják Istent. S miként nevetséges, hogy ne mondjam, a képtelenséggel határos lenne egy hadsereg élére oly hadvezért állítani, ki legnagyobb erőfeszítése daczára sem lenne képes magát nyelvismeret hiánya következtében harczosaival megértetni, ép oly nevetséges és abszurdum egy felekezetet oly egyházmegye testének részévé tenni, mely e felekezet nyelvét nem érti s így a szent-

ségek kiszolgáltatását, szertartásait ellenőrizni sem tudja. Így állott elő azon eset, mely páratlanul áll a mai napig az egyháztörténelemben, hogy a magyar-örmény egyházat püspökségének hallgatag megszüntetésével alárendelték az erdélyi püspökségnek, mely megelégedve az örmény egyház fölött nyert főnhatóságával s időnként tartatni szokott hivatalos látogatásaival, annak belső ügyeibe nem avatkozik, de nyelv ismerete hiányában nem is avatkozhatik s nem igazgathatja azon felekezetet, melynek igazgatására pedig hivatlanul vállalkozott. Egyházhajónk az üdv kikötőjébe bizton csak úgy juthat, ha nem fosztják meg azt továbbra is kormányosától; hanem élére állitunk oly férfiút, ki képes leend külső és belső ügyeinek rendezésére s ha, nevezzük meg nevén a gyermeket, visszaállitjuk az örmény püspökséget.“

Lukácsi azonban nemcsak egy néma philosophus szerepére vállalkozott, hanem vezéreszméjének megvalósítására minden eszközt is igénybe vett. Feliratot intézett Ő Felségéhez, az országgyűlés mindkét házához, sőt nem tekintve hajlott korának gyengeségét s a hosszú út fáradalmait, kevéssel halála előtt 1872-ben még az örök városba, a keresztények akkori közös atyjához, IX. Piushoz is e tárgyban elzarándokolt. Lukácsi ezen római útja a szentszék részéről a legkedvesebb fogadtatásban részesült, mit még ugyanazon év augusztus havában Barnabo Sándor bíbornoknak Lukácsihoz intézett levele is bizonyít, melynek még eddigelé közzé nem tett érdekes szövegét itt adom:

Admodum Reverende Domine!

Armeniorum catholicorum, qui sunt in Transsylvania, petitiones a Te cum Romam advenisses exhibitas, benigne excepit Sanctissimus Dominus Noster; eorumque fidem laudavit, dum medios inter errores, qui undique efferuntur, in catholica fide constantes maneant, et unicum dominici gregis Pastorem supremum agnoscentes, Illi mala sua fidenter enarrent, preces fiducialiter porrigant, ab Eo medelam exspectantes, ad quam propter potentio rem principalitatem, uti ispi etiam aiunt, omnis

Ecclesia semper convenit. Equidem Sanctitas Sua illud semper exoptavit, ut orientales Ecclesiae, ubivis locorum existentes, servatis ritibus suis ab apostolica sede probatis, in veritate et unitate catholica consisterent, quorum eo maiorem curam gerendam duxit, quo maioribus auxiliis indigere noscuntur. Proinde petitiones a Te porrectas, ad hanc S. Congregationem Orientalium Ecclesiarum ritibus praepositam, remisit; ut omnibus accurate inspectis ac mature perpensis eadem Sanctitas Sua illud decernere possit, quod in maius animarum bonum cessurum fore indicabit.

Quae quidem dum Tibi significo Deum exoro, ut Te sanum atque incolumem diutissime servet.

Romae ex Aedibus S. C. de Propaganda Fide, 10. Augusti 1872.

A. D. T.

addictissimus

Alex. Card. Barnabo m. pr. Praefectus.

Ludovicus Jacobini m. pr. Secretarius.

Lukácsi önfeláldozó működése daczára sem érhetne el azonban vezéreszméje megvalósulását. Élte utolsó éveit tartós betegség bénította meg s a mi kezdettől fogva a legfőbb akadályként tünt fel, hiányzott a pénz, a nervus rerum gerendarum. Igy ő, ki miként a smaragd a néphít szerint minden közelében levő tárgynak zöld színt kölcsönöz, élteben minden magyar-örményt szép eszméjének megnyert s szép vagyonát nemes eszméjének megvalósítására hagyta hátra, reánk örményekre bizta eszméjének, mintegy szellemi végrendeletének keresztülvitelét s lelkiismeretes végrehajtását.

~~~~~  
**Dr. Temesváry János.**

A felejtethetlen.

Nagy voltál végig, jelesek legjobbja! Műveltség,

Mély tudomány, akarat, jó szived és a mi még  
Csztályodba jutott, — nagygyá tett ritka szerénység;

Tetteid ezt, műveid azt vallják egyaránt...

Mind ezekért áldott emléked drága hazánkban,

Melynek hive valál, — el nem emészt az idő!

~~~~~  
Gopcsa Joachim.

LUKÁCSI,

mint az igazi kultura és humanitas apostola Szamosújvárt.

Mindig méltó a hálás utókor tisztelete-, emléke- és kegyeletére a férfiú, ki lelke egész melegevel, szive minden odaadásával hazája és nemzete jóléteért, felvirágoztatásáért és kulturális előhaladásáért működött, ki ő véinek született, értök élt, nekik halt meg, ki önmagát s mindenét buzgón áldozatul hozá nemzete és hazája szent oltárára.

A bérczes Erdélyben — csekély kivétellel — alig van város, mely aránylag véve oly sok buzgó, lelkes, Egyházát és hazáját példás odaadással, nemzetét igaz, önzetlen, önfeláldozó rajongással szerető, tisztesen kimagasló férfiút szült és adott volna a honnak, mint Szamosújvár, a magyar-örmények eme kedves Metropolisza. És viszont: megható a tisztelet, ragaszkodás, hála, hódolat és kegyelet, melylyel a minden szépért lelkesedni tudó, hazáját és Egyházát mindenk fölött szerető örmény nemzet nagy férfiai iránt viseltetik.

A ki ismeri Szamosújvárt, e város történetét, a historiai — ha szabad magamat így kifejeznem — fázisokat, melyeken keresztül ment s rohamos kulturális fejlődését, melynek mondhatni naponkint szemtanúi lehetünk: annak lehetetlen megilletődés, a hála és kegyelet különös nemével nem adóznia két providencialis férfiú emlékének, kiknek nevei korszakot alkotók e város történetében s ennek lapjain letörölhetetlen betűkkel vannak feljegyezve örök időkre, a hálás utódok méltó büszkeségére. E két gondviselészerű férfiú: Verzereszkul Oxendius és Lukácsi Kristóf; amaz e város alapkövét tevélle, emez pedig a kultura úttörője, ki ugyanott az igazi tudomány és műveltség szövétnekét gyújtá meg, melynek áldásos világánál százakat kalauzolt a setétség útvesztőjen át, melyből annyiunk számára jutott egy kicsinyke, de áldásosan jóltevő fénysugár, s melynek méltó koronája az az áldozat, melyet Szamosújvár hazafias városa a közelmúltban őszinte lelkesedéssel és igazi fejedelmi bőkezűséggel ajánlott föl a kultura érdekében.

Lukácsi, e valóban nagy férfiú emlékének szenteli „Armeniá“-ja jelen füzetét, ennek lelkes, buzgó, szorgalmas szerkesztője: Szongott Kristóf, a kitünő tanár, a lapjával a magyar-örmény nemzetiség előtt elévülhetetlen érdemeket szerzett tudós armenista, az ernyedetlen szorgalmú, szaporatollú író. Készséggel engedve szives felszólításának, lelkesen adózom e helyütt én is szülővárosom nagy Lukácsijának, kinek vezetése alatt nyertem magam is nevelésem első alapjait, kinek működése, példája — hálásan ismerem el! — elhatározó befolyással volt egész jövőmre.

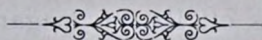
Mintha most is ott látnám magam előtt a tanteremben a mélyen öszbevegyült, kedves, szimpatikusan nyájas, galambszelid arcú öreg papot, az ő jóságos szemeivel, ajkain a mindnyájunkat megnyerő, lebilincselő édes mosolyával, ki boldognak érezte magát, ha közénk vegyülhetett, kinek mindnyájunkhoz volt egy-egy nyájas, jóakaró, atyailag dicsérő vagy feddő szava, kit rajongással szeretünk mindnyájan: tanító és tanítvány egyaránt. Akkor, mint gondtalan gyermek, kezemben a palatáblával, rajta az első „lerajzolt“ a-b-cz ákombákomjai- és karrikaturjaival, a szeretve félt és félve szeretett igazgató-plebánost tiszteltem benne, s most, mint férfiú, hálával és kegyelettel adózom az ő emlékének, kiben nem tudom mit bámuljak-e inkább, vajjon az Egyházát, nemzetét és hazáját lángoló lelkesedéssel és odaadó ügybuzgalommal szerető apostoli lelkületű papot és tudóst, vagy az alapos készülségű írot, a „Magyarok őselei“ mély tudományú szerzőjét, avagy a nagy emberbarátot, az elhagyatottak istápolóját, igazi atyját, ki önmagával mindenét odahagyta nemzetének, ki századokra szóló jótéteményeivel annyi árva keserűen fájó könnyét szárította föl s annyi éhezőnek nyomorán enyhített?!

Legyen örök áldás a nagy Lukácsi emléken! Szivemből kívánok Szamosújvárnak több hozzá hasonló férfiút. S a hálás utókor őrizze meg lelkesedéssel, igaz kegyelettel az ő emlékét; ápolja odaadással, méltóan a nagy férfiúhoz az ő szellemét, haladjon példásan előre az ő nyomdokain, az általa megjelölt úton, hiven megvalósítva

az ő nagy lelkének óhajait — s akkor tornyosúljanak bármínő vészes felhők a magyar-örmény Metropolisz egére: Szamosújvár mindentől megfosztva, saját magára utalva annyi meg nem érdemlett megpróbáltatások közepette is önerejéből lett azzá, a mi; Lukácsi szellemének birtokában, azt ápolva, igaz lelkesedéssel őrizve legdrágább talizmánként, saját erejéből lehet még nagyobb is, diszére hazánknak, becsületére fiainak, a lelkes, igazán hazafias örményeknek! Adja Isten!!..

Nagy-Iklód, 1893. okt. 9.

Oncs József.

Lukácsi Kristóf emlékezete.

Messze láthatáron egy kis felhő támad,
Nó, amint közelget s belőle fény árad:
Már körvonala is látszik a keresztnek,
Melyet napkeletről sasszárnyak repítenek.
Jer, vezess a múltba, dicső Árdziv szárnya!
Emlékezet szárnyán keljünk mi is szárnyra....

* * *

Anyai szeretet és mennyei malaszt
Kis hajlékban ringó bölcső felett viraszt.
Boldog szülő, kinél így nő fel a gyermek,
Boldog fiú, mint Ez, a ki nagyra termett.
Szent-Gergely példája érlett benne papot,
S a Gondviseléstől szép küldetést kapott.

Nagy ünnepély készül, hívó harang csendül,
Mechithár-templomban orgonaszó zendül:
Oltár előtt halvány ifjú térden állva
Veszi föl a krizmát szelíd homlokára....
S viselte egy öltön át jótékonyágban,
Mint senki a Ritus szent szolgálatában.

Lángelméje igaz gyöngyöket keresve,
Mint a buvár szállt le setét mélységekbe;

*Kutatá az ösvényt, a nem ismert útát,
Melyen át a szittyák őshonába juthat...
De az Úr még korán kioltá e lángot,
Mely őskronikákra vetett fényt, világot.*

*Örmény püspöki szék! — népünk leghőbb vágya: -
Általa lett volna a hit melegágya...
S hazafiság árán? nem kellett pásztorbot,
Mert ez a nemes szív „a helyén“ dobogott.
Nincs is alávetve Nirvána-törvénynek:
Szelleme tovább él közöttünk, örmények!*

* * *

*Már bucsut int a sas keresztbordó szárnya,
Szállva a Lukácsi-kápolna tornyára....
Fakoporsóban ott Ő alussza álmát?
Ottan fohászkodnak Hozzá a kis árvák!
Megkondul a harang, borúljunk le térdre:
„Legyen mindörökké áldott az Emléke!“*

Kolozsvár, 1893. október 7.

Merza Gyula.

Lukácsi ravatalánál

a kolozsvári tud.-egyetem. örmény ifjúsága.

Az ifjúság bűvös, édes szép korát élve: többed magammal vidáman ültük körül 1876. év egyik őszi nap délutánján, az egyetem polgárai ősi fészke, az Orbán kávéház egyik asztalát.

S a mint így gondtalanul, bohóskodással üznök a perczeket: komolyan sötét arczczal megjelenik asztalunknál kebelbarátunk Szongott Meszrob (a korán elhunyt dr. Szongott M. orvos) orvosnövendék; és kérdésemre: „Mi lelt, mi bajod?“ Elmondá a legszomorúbb hírt; el azt, hogy szülővárosunkat nagy gyász érte. Meghalt Lukácsi! A hír, mint villám a fürgetegből, sujtott le mindnyájunkra. A derűt ború váltá fel lelkeinkben; mert hisz nemzetünk egy nagy oszlopa, büszkesége döntét hozta meg a hír és szívünk fájni kezdett, mert elhunyt az a férfi, ki a vallás, a tudomány és humánitás terén annyira kimagaslott.

Vannak pillanatok — mondja Kölcsey, — kivált az ifjúság szép napjaiban, mikor bizonyos érzelmeket, mint szentséget rejtegetünk kebleinkben.“ — S mert míg élt Lukácsi, az ifjúság csodálkozásával, szeretetével adozhattunk neki csupán, ez érzelem szentsége lelkünk rejtekéből, a nagy férfi elhunytával tette kelt.

A vesztség felett busongó társak előtt indítványoztam, hogy a nagy halott koporsójára az egyetem örmény ifjúsága tegye le babérkoszorúját és temetésén képviseltesse magát a szeretet, hála és emlékezet kifejezésül.

Az indítványt tett követte és a temetésre: Ábrahám Zachár, Kápdebó Ferencz és Bárány János személyében a küldöttség megválasztatott; a szép babérkoszorú pedig a gyász hír hozója és a magam közreműködésével, mindnyájunk, az örmény ifjak filléreiből, elkészült. A szalag egyik szárnyán ez állott: a kolozsvári tud.-egyetem. örm. ifjúsága 1876. október 25; a másikon: „Lukácsi Krisztnak.“

Másnap Szamosújvárra megérkezvén Placsintár Dávid polgármester urnál tiszteltük, elmondván jövetelünk czélját és tolmácsoltuk otthon maradt társaink részvétét.

Innen a halottas házhoz menve a koszorút Kábdebó barátom helyezte a nagy halott koporsójára e szavak kíséretében: „A kolozsvári tud.-egyetem örmény ifjúsága a szeretet, hála és emlékezet adóját hozta meg Te neked nagy halott. Nem! Ő nem halt meg, tetteiben örökkön élni fog.“

Ugy van! Lukácsi nem, nem halt meg! szelleme itt van közöttünk, s mint tűzoszlop világolja be utainkat. Buzdit, s mi őt dicső tetteiben követve, neve élni fog, míglen csak egy árva lesz itt e földön.

Ábrahám Zachár.

A halhatatlannak ünnepe.

Kezdettől fogva a világ népei arra törekedtek, hogy nevöket az utókor elévülhetlen dicsfényével köríthessék; ezért találunk már Szennár mezején oly titáni erővel küzdő építészeket, kiknek szándékuk nem kevesebb volt, mint műveik által az égbe hatolni; honszerető Codrusokat és Regulusokat, kik önmagukról mintegy megfeledkezve életöket áldozatúl adák hazájoknak, eszményöknök, csakhogy nevük a feledékenység homályát átsugározván, mindig hervadhatlanul éljenek.

Mások kedveseik emlékét kívánták örök időkre megőrizni; azért hinték meg myrhával, kenték be balzsammal, helyezték el légmentesen kőkoporsókba halottjaikat; azért ékesítették fel a halhatatlanságot érdemlő egyének sirjait csodaszerű műremekekkel, az elhamvasztott részeket arany vedrekbe gyűjték, a tudósok, hódítók emlékét pedig hatalmas ércoszlopokkal, városok neveivel örökítették meg. De mindezen utólérhetlenségre önző dicsvágy ösztönzé őket; mert hiányzott az őskorban az érzék a magasztos iránt, mely a jeles tulajdonokat örök becsvé tehetné volna.

A halhatatlanság eredeti képét a kereszténység szerzője mutatá be az emberiségnek, midőn körüljárván folyton jót mivelt, sőt halálával is megdicsőíté az embert. E nyomon haladni, a legnemesebb vállalat. Mit is tehet becsesebbet, maradandóbbat az ember, mintha hervadhatlanná teszi emlékét annak, ki magasztos erényei által hivatva van — mint világító oszlop mindig fényeskedni.

E hálás tisztelet indit arra, hogy a halhatatlan Lukácsi emlékét örökre fentartsuk, hogy a kegyelet és elismerés példája, másokat is jó tettekre, magasztos munkásságra lelkesítsen: rendezzünk a halhatatlannak évenként Szamosújvárt tartandó ünnepet, melyre az erdélyi 4 örmény plebánia lelkeszkedő papsága meghivandó. Tartassék egy ünnepélyes requiem, az összes papság segédlete mellett s azután emlékbeszéd. A költségek fede-

zésére szerveztessék „Lukácsi-féle alap“. E napon történjék az alapítványosok felvétele a fiú- és leányárvaházba, tanulói ösztöndíjak kiosztása; szóval egy-egy nevezetes emlék felállítása, megőrkítése.

Én pedig őszinte hódolatom jeléül a jótékony szíveknek, a fenkölt szellemű lelkészeknek mostani requiemére ide zárom az első fohászt a kegyes Istenhez:

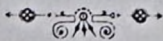
Andante religioso *Ávedik Lukácstól.*

11. Mi-á - - jn szurp mi-á - - jn

Det, Mi- szuxx Krisx-dax i phárx Á. ox-tu-dro Hat.

Ávedik Lukács.

Erzsébetváros, 1893. okt. 10.

Epitaphium.

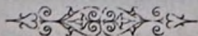
Nagygyá lenni dicső; de csak úgy, ha valódi a nagyság:

Értelmeddel a szív, szellemi frigyre ha lép...

Szíved volt-e magasabb, kérded, hát a mi Lukácsink?

Nincs, ki megoldhatná, — szelleme, jelleme nagy!

Simay János.

Az árvaházat alapító Lukácsi.

1876. október 24-dikét felejthetlen gyásznappal tekintti az erdélyi örmény szertartású egyház, mert e napon hunyt el szolgálainak nagy bölcse, legnagyobb tudós férfia Lukácsi Kristóf. E napon szűnt meg dobogni a szív, mely egyháza érdekében csak örmény érzelmektől áradozott. E napon csukódtak be a szemek, melyek egyházának mostoha helyzetét szemlélve, ennek jövőjére vonatkozó aggodalmak miatt keserű könnyeket hullattak. E napon csüngtek alá tétlenül a karok, melyek egyháza jogos érdekeit messze kiható tudományossággal és rendithetetlen bátorsággal védelmezték.

Habár nemes törekvése minden irányban nem hozhatta meg a kívánt sikert, neve még is örökre fenmarad s emlékét nemzete fiai a hálaérzet soha el nem hervadozó koszorújával ékítik fel mindenha. Különben is ércz-nél maradandóbb oszlop hirdeti s magasztalja boldogultnak fenkölt érzelmeit, ember-baráti gondolkodását és bőkezű jótékonyágát; mert az általa Szamosújvártt alapított árvaintézet nemzete árváiból a társadalomnak hasznos polgárokat nevel.

Csik-Szépviz, 1893. okt. 14.

Fáraó Simon.

Életrajzi vázlat.

Lukácsi Kristóf, ez a jeles egyházi férfi, kitűnő történetbuvár és ragyogó tollú író 1804-ben márczius 30-kán Szolnok-Dobokamegye Bethlen nevű helységében született. Középtanodai és bölcsészeti tanulmányait Szamosújvártt és Gyulafehérvártt, a theológiát pedig a bécsi egyetemen végezte. 1826-ban Bécsben örmény rítus szerint pappá szenteltetett fel, mely időtől fogva 1837-ig Szamosújvártt, mint segédlelkész (cooperator) működött.

1837-től 1853-ig a gyulafehérvári püspöki papnöveldeben tanár, — 1853-tól 1856-ig Gyulafehérvártt gymn. igazgató-tanár volt. 1856-ban szamosújvári plebánossá és egyszersmind kerületi esperessé neveztetett ki, mely minőségben „papi buzgalommal“ szolgált. — Boldogult azonban nemcsak az egyháznak tett buzgó szolgálatot, hanem kitűnően szolgált a hazát, melynek egyik hű fia — és megbecsülhetlen szolgálatot tett városunknak, melynek legnagyobb jótevője volt. Lássuk őtet ezen különböző műkörben.

Lukácsi, mint pap jól tudta azt, hogy „csak a vallásos ember lehet jó polgár“ (Eötvös); azon tapasztalás pedig, melyet a lelkipásztorság terén szerzett, arra a meggyőződésre juttatá, hogy örmény ajkú hiveinél a közmondássá vált vallásosság a ritussal van összeforrvá; azért nemes törekvéseinek egyik irányát képezte az örmény püspökség visszaállítása. Sokat tett, még többet irt e tárgyban; sőt hajlott kora daczára, nem riadva vissza a hosszú út fáradalmaitól, az erdélyi négy örmény kath. község által kiállított és aláirt megbízólevéllel elment Rómába is, hol Ő Szentségénél külön kihallgatásban részesült. . . . De áhitatos törekvésében meggátolta őtet a kérelhetlen halál és még a Nebo hegyére sem mehetett fel, hogy bár onnan láthassa az ígért földét.

A megpróbáltatás napjaiban, mint alkotmányos érzelmű hazafihoz illett, azok táborához csatlakozott, kik a passiv ellentállás terére léptek és a fájdalom néma könnyeit hullatva a haza elhagyott sorsa felett, — nem csüggedt el, hanem remélt és várt „egy jobb kort.“ És a beállott „jobb kor“, melyet „száz-ezrek“ epedezve vártak, az ő kebelében is az öröm kiapadhatlan forrását fakasztotta, midőn látta, hogy „Magyarország visszanyert államjogi önállóságánál fogva ismét belépett az európai tényező nemzetek sorába.“

Szabad ideje alatt nagy előszeretettel olvasgatta a latin klasszikusokat, melyekből oly latinságot sajátított el, hogy ritkította párját; állításomat igazolja a „Historia armenorum Transsilvaniae“ című tacitusi tömötséggel írott páratlan munkája. „Örményország térképe és törté-

nelme az ókorban — mondja nagynevű Lukácsin k — képezvén ifjúkori tanulmányaim főtárgyát, tanulmányoznom kellett az Árménia tőszomszédságában virágzott és elenyészett világbirodalmaknak és egyéb, az örményekkel érintkezésbe jött ázsiai népeknek történeteit.“ És a magyar fajú népekre vonatkozó történeti adatokat, melyekre nyomozásaiban akadt, kiváló gonddal gyűjtögette. Kutatásaiban nélkülözhetlen segédkezet nyújtott Lukácsinak bő nyelvismerete; kilencz nyelvet (magyar, örmény, német, román, olasz, francia, angol, latin és görög) birt írásban és majdnem mindegyiket szóban is, melyek segítségével az idegen nyelven megjelent becses forrásokból is meríthetett. „Ki lészen — kérdi Horváth István a „Tud. gyűjtemény“ 19. évi VII. füzetében — az a gondoskodó¹ új hazájáról a közöttünk lakó örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyazó helyeket.“ És az örmény, ki „új hazájáról“ gondoskodott: Lukácsi volt. Ő nemcsak lefordította a „magyar népeket tárgyazó helyeket“, hanem adatait fel is dolgozta és „A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után. Kolozsvár 1870“ cím alatt olyan munkát irt és adott ki saját költségén, milyennek megírására eddig senki sem vállalkozott és a mely mű iránt a magyar tudományos akadémia 1851-ben „méltató elismerését“ jegyzőkönyvi kivonatban nyilvánította. . . Irodalmi munkásságának terményei még: „Adalékok az erdélyi örmények történetéhez,“ „Világosító sz. Gergely élete,“ Örmény-magyar-latin szótár (kéziratban) s a t. Szóval Lukácsi az irodalom terén is — melyen nem megvetendő helyet foglalt el — becsületére volt Szamosújvárnak és az örmény ajkú magyar testvéreknek!

Mint magán ember igen takarékosan élt, hogy félretehessen egy-két fillért azok számára, kiket édes Üdvöztőnk leginkább ajánlott szeretetünkbe: az árvák számára. Emberbaráti érzellemmel telt és ellenállhatlanul dobogó keblének sugalatát követve, még 1861-ben hozzákezdett legnemesebb szándéka valósításához, midőn 4000 forinttal megvetette alapját egy, Szamosújvárt felállítandó fiú-árva-

intézetnek. A szép példa követőkre talált; mert valamint egyesek, úgy egész községek nem megvetendő öszveggel járultak ezen szent célra szánt alaptőke gyarapításához — és így a kedvező eredményre támaszkodva ezen leg-szükségesebb intézmény még a kezdeményezés évében életbe léphetett. A nemes kebel azonban itt még nem akart megállapodni; hanem dúsan kamatozó intézménye számára 4000 frton egy csinos, a célnak megfelelő épületet is vásárolt. Kedvencz intézményéről — habár életében ez képezte gondos figyelmének kiváló tárgyát — még a végső perczekben sem felejtkezett meg és utóljára még adott az árvaintézetnek 4000 frtot. De mit mondok, utóljára? Nem! mert „amor etiam post funera vivit;“ mert, ha egy másik nemes szándéklata csendes kimulásától számítandó 10 év alatt a valóság stádiumába nem lép, akkor — végakarata szerint — hagyatékának fele szintén az intézet, melynek gondozása és ápolása a vezető kéz eltávozása után is hű kezekre van bízva, — alaptőkéjéhez fog csatoltatni. És így ezen jótékony intézet, mely már annyi árvának adott menhelyt, ápolást és oktatást, kik hálás szemmel tekintenek fel naponként a magasságba legnagyobb jótévőjökhez, — az intéző választmány tapintatos vezetése mellett a legkecsegtetőbb jövőnek néz elébe.

Gymnasiumunknak boldogult volt első igazgatója, mely tisztet 15 éven át díjtalanul teljesítette. Egyszóval Lukácsi egyike volt azon legjobbaknak, kik városunk anyagi és szellemi felvirágzását sziveiken hordozzák; ott küzdött a felvilágosultság szellemétől áthatott azon egyének sorában, kik szilárdul meg voltak győződve, hogy Szamosújvárt egy gymnasium felállítása és fentartása kulturai szükséglet. Ott volt középtanodánk alapkövének lerakásánál is . . . és a kezdet nehézségei elhárításakor nélkülözhetlen segédkezet nyújtott. Tanár-tanácskozmányunkat az elnöki székéből utóljára az 1876/7. tanév szept. 7-én vezette; azután többé nem léphette át a kór miatt, mely ágyhoz szegezte, tanodánk küszöbét. Az ékesen szóló ajkak elnémultak és eszmedús szavait tanodánk termei többé nem hangozzák vissza. A szemek, melyek gyakran és annyira gyönyörködtek áldott intézményében — örökre

becsukódtak. 1876. okt. 24-kén (kedd) mult ki csendesen ezen árnyékvilágból és a kesergő halál-csengetyűvel (lélekharang) egyszerre a nagy (öreg) harang büteli kongása több mint $\frac{3}{4}$ óráig jelezte a mély gyászt, mely városunkat érte. . . . Ezen eseményszerű alkalmából okt. 26-án

városi rendkívüli közgyűlés tartatott, melynek főbb határozatai ezek: a városi képviselő, papok, tanárok és tanítók 8 napig gyászfátyolt fognak viselni és miután városunk, elhunyt legjelesebb polgárának érdemeit a hála és kegyelet művei által intő például és buzdításul emlékezetben akarja fenntartani, az elkészítendő emlékszobor költségeinek fedezésére 1000 forintot szavazott meg. . . . A bús környezet pedig hálából a hűség- és sikeres munkáért, a

A szamosújvári orm. kath. gymnasium.

hasznos- és nemesért, mit egy hosszú életen át művelt — több koszorúval ékesítette koporsóját. Az elsőt a város tette ezen jelmondattal: Az érdemnek. A második a gymnasiumé volt, melynek lecsüngő szalagjairól a könnyes szem e szavakat olvashatá: A tanügy apostolának — a közép-tanoda tanárai; a harmadikat a népiskola tanítói tették a koporsóra: a negyediket országgyűlési derék képviselőink: Lukács Béla és dr. Molnár Antal úrakkal küldötték Budapestről; az ötödiket a tanítónők keze kötötte; a hatodikat a kolozsvári tud.-egyetem örmény ajkú polgárai készítették, melyet egy három tagú bizottság hozott magával.

A kiadott gyászjelentés így szól: „A szamosújvári örmény szertartású kath. papság a maga és az összes

erdély-egyházmegyei örmény katolikus paptársak nevében mély fájdalommal tudatja Lukácsi Kristóf szamosújvári örmény szertartású plebános, belső-szolnokmegyei főesperes, az örmény katolikus gymnasium-, nép-, leányiskola- és az általa alapított „Szent-Gergely-árvaintézet“ igazgatója- és városi képviselőnek 1876. október hó 24-én esti 10¹/₂ órakor, életének 73-dik, áldozárságának 49-dik évében, a haldoklók szentségének példás felvétele után, tüdőlob következtében történt elhunytát. A boldogultban a kath. egyház egy vallásos, szelid lelkű, felemelkedett szellemű papját, az örmény kath. papság disztét, a város tevékeny jó polgárát, hivei a gondos lelkipásztort, a tudomány és hazai történet-irodalom nagymíveltséggű és lan-kadatlan szorgalmú bajnokát, a haza a megpróbáltatás napjaiban is mindig tántorithatlanul hű fiát, az árvák és szegények, — kiknek boldogítása vala munkás életének végakaratóban is nyilvánított legfőbb törekvése — jötevőjüket és gyámolukat veszték el. Így futá meg a dicsőült egyszerűségben, zajtalanul földi pályáját, fényt árasztva életében, fényt lehelve végperczében. Így párosítá a tudományt a műveltséggel, a műveltséget vallásossággal; s így erősíté meg halálában, mit taníta életében, hogy a keresztényi jámborság a jóságban és jó cselekedetekben nyilvánul. Azért volt áldott élete; — legyen áldott emléke!“ Az elhunytnak földi részeit 1876. okt. 27-én d. e. 10 órakor kísértük az örök nyugalom helyére.

A temetést, melyhez hasonlót városunk falai nem láttak, dr. Éltes Károly kanonok, az erd. róm. kath. igazgatótanács előadója és az „Erdély-egyházmegyei-értesítő“ főszerkesztője, ki Kolozsvárról csakis a temetésre jött fel Szamosújvárra, ki ezen tettével nemcsak a várost, hanem az örmény papságot és gymnasiumunkat is megtisztelte, a mondott lap 20. számában (Gyulafehérvár okt. 31. 1876) így írja le: „A gyászünnepély méltó volt Szamosújvár városához. A plebániai lak kívül-belől fekete posztóval volt bevonva, födeléről, valamint más házokról is gyász lobogó lengett. A kereskedők nagy része boltját bezárta. A városi tanács és a papság nagy részvétellel gondoskodott az elhunytak tisztességes eltakarításáról.

Koporsóját sok szép koszorú diszítette. A harangok már elhunytá éjfelén meghuzattak s a rá következő napokon többször hirdették a város gyászát. A szertartásra a testületek és a város népsége roppant tömegekben jelentek meg. Ott láttuk a tanácsot, a járásbiróságot, a szamosújvári gör. kath. káptalant, a szentferenczrendi atyákat, az elemi és leányiskolát, a gymnasiumot, melynek igazgatója volt, az általa alapított Szent-Gergely-árvaháznak növendékeit — mely tanintézetek fekete lobogót hordoztak. A tűzoltók a menetben szép sorfalat képeztek. A dalárda gyász-dalt énekelt. A háznál örmény szertartás szerint elvégzett halotti zsolosma után a gyászmenet a szép nagy templomba vonult, hol nt. Kopár Simon úr, ki a temetést végezte, assistentiás gyászmisét tartott, a többi helybeli papok kis misét mondtak. Ezek végeztével t. Bárány Lukács gymn. tanár érzésteljes gyászbeszédet mondott megemlékezvén az elhunytnak 49 évi papi pályáján szerzett érdemeiről, nagy tudományáról, egyháziasságáról, hazafiságáról, jótéteményeiről és népe iránti szeretetéről, mely minden tényének indoka volt. A szép szónoklat után a tetem a pleb. templom sírboltjába*) tétetett örök nyugalomra. A kolozsvári egyetem örm. ifjúsága s mások is a vidékről, részvétöket nyilvánították a boldogult elhunytá fölött. A latin szertartásu papságból a temetésen t. Száva Antal kolozsvári segédlelkészszel ketten voltunk jelen. . . .

Az örök nyugalom helyére kísértük azt, ki folytonos tevékenység és hasznos munkásságban töltött élte lefolyása alatt a nyugalmat csak nevérol ismerte. Eltávozott közölünk, . . . de maradandó nyomot hagyott hátra! Ezen kívánság: „Az örök világosság fényeskedjék neki“ képezte utolsó „Isten hozzád“-unkat! Világosságot kívántunk neki,

*) A kegyelet az eltemetett hamvakat márványba véssett következő sírfelirattal jelölte: »Hic requiescit R. D. Christophorus Lukácsí Archid. Distr. Szolnok-Interioris, Parochus arm, ritus Szamosújváriensis. Director gymn. et s. sedis consistorialis Assessor. Natus 1804, 30-a Martii, denatus 1876. 24-a octobr. aetatis suae 73, sacerdotii 49. Decus, columen et benefactorem lugent omnes Armeni transilvani.« — Később 1889-ben földi maradványai innen kivétettek és nagy tisztelettel az árvaintézet újonnan épült kápolnájába temették el.

mert világosságot terjesztett ő maga is közöttünk, midőn föllebbentette a multak homályos fátyolát, hogy az ősök-höz méltó unokák világosan láthassák az elődök kiemelkedett alakjait, kik forrón szerették e hazát és a dicső magyar nemzetet; kik a magyar nemzet minden küzdelmében részt vettek és minden jogos törekvést támogattak; kik soha sem rajongtak külözködő célért, hanem mindig — békében úgy, mint a harczmezőn — a haza jól felfogott érdekeit szolgálták és ha a „salus reipublicae“ úgy kívánta, filléreiket is szívesen oda tették a haza oltárára.

És a míg én ezen legilletékesebb helyen dicsőült emlékének e néhány sort szentelem; ő az örök nyugalom helyén fehér deszka koporsóban nyugszik. Fehér deszka koporsóban? Igen! Mert ez volt meghagyása annak, ki élteben sem kereste sem a dicsőséget, sem a fényt, sem a jutalmat! „Az igaz bajnok jutalma tetteinek halhatatlansága.“ (Kisfaludi.)

Dicsőült lélek! ki fénylő oszlopunk és büszkeségünk valál, ki nemes törekvéseid gyümölcseit még éltedben éldelted, kire — míg vert szíved — igazán reád illettek a költő ezen szavai:

Épit, munkál, gyűjt, koczkaáz életével

S a közjóért áldozza napjait. . . .

most megnyugodva alszol a tisztelet ölen, kidöltél és más vándor lépett üres nyomodba. . .

Szongott Kristóf.

Az árvák atyja.

Letűnt?... Oh nem! Hisz az Ő emléke még él;

Uj csillag gyanánt az a multakról regél.

Kit megbámul az ifjú és tisztel az agg,

Áldólag szól róla a gyermekies ajk.

Csendben ül, de üzik komoly gondolatok:

Imára nyilnak meg a főpapi ajkók.

Kereszt áll előtte és rajt' a Szeretet,

Reményt sugározva és hintve életet.

Innét tanulja meg, — az élet könyve ez:

Segíteni az árván, a kikért epedez.

Teremt, s a mit létrehoz, Őt dicsőíti;

Oltárának szolgáját csak ez lelkesíti.

Feláldozza magát; türve küzd és szenved,

A főpapak ez ád angyalias lelket,
Zengő dal szívének: árváknak imája;
Árva gyermekeknek buzgó zsolosmája.
Rég letünt életed; de sirnak parlagán
Virraszt a kegyelet, az örök éjszakán.
Áll a díszes csarkok¹⁾: nagy nevének jele;
Közöttünk él ma is a főpap szelleme.
A szellem él!... s annak, ki búsan könyezik,
Titkon törli meg Ó, bánattelt szemeit.
Jönnék im' sirodhoz az árva gyermekek:
Atyjukért Istenhez imával esdenek.

Esztegar Gergely.

Az árvaintézet történetéből.

A nagynevű Lukácsi Kristóf által alapított „Világosító Szent-Gergely-árvaház“-ról akarunk pár szóval megemlékezni; mert illő, hogy midőn emlékét tiszteljük, alkotásáról se feledkezzünk meg, mivel ép ez által lett az utódok hálájára és tiszteletére leginkább méltóvá.

Mindenkit megindít ugyan a nyomor szemlélése s iparkodik is azon segíteni, ha az reá nézve a kényelem feláldozásával nem jár; de mások nyomorának enyhítését saját kényelmének elébe helyezni, csak egyes melegen érző szívnek a tulajdona.

Ilyen volt a boldog emlékű Lukácsi, ki anyagi és szellemi tehetségét nemzete javára és szolgálatára szentelte. Ő volt az, a ki takarékossgal egymásra rakott filléreit nem saját kényelmére, hanem embertársai nyomorának enyhítésére fordította. Élénk részvétellel szemlélte az elhagyatottaknak szomorú helyzetét, szive megindult az árvák elhagyatottságán s e körülmény nagy eszme megvalósítására serkenté! Az árváknak pótolni akarta azokat, a kiket elvesztettek, s letörölve könnyeiket, gyámolítva tehetetlenségüket, a hazának derék polgárokat akart belőlük nevelni. „Ily könyörületességre méltó

¹⁾ A Lukácsi által megalapított „Világosító Szt. Gergely árvaház“.

örmény árvákon segíteni — írja a boldogult egyik lelkes felszólításában — életem legfőbb vágya levén, eltökélém magamban egy olyszerű intézetet életbe léptetni, melybe azok fölvetve, a véginségtől és erkölcsi romlástól megmentessenek, belőlök oktatás és nevelés által hasznos polgárok képeztessenek.“

S ez nagyon is áldásos és magasztos eszme volt; mert „ki nem tudja — írja ugyanott, — hogy szegény sorsú örmény atyámfiai országszerte míg élnek, mennyire vannak életmód keresetekre nézt a sors annyi változásainak kitéve, minél fogva minden igyekezetök daczára alig képesek gyermekeik napi szükségét fedezni, s fájdalom — halálozásuk után — képzelni ama nyomorult állapotot, melyben árváikat igénytelen falvakba gyámoltalanul hagyni kénytelenítettnek.“

De ezen nagy eszméhez anyagi erejét gyengének érezte s azért „egyesített erővel“ akarta célját megvalósítani. Az általa ezen célra felajánlott 4000 frt. alaptőke gyarapítására nemzetfeleit is fölshólitotta. „Hogy ezen maga nemében egyetlen örmény nemzeti intézet — írja — egy oly terebélyes fává növekedhessék, minélfogva annak árnya alatt számos árvák nyughelyet találhassanak, szükséges, hogy annak alaptőkéje kegyes adakozás útján növekedjék. Mire nézt teljes bizalommal fordulok nemzetem minden nemes keblú tagjaihoz, hogy ezen czélszerű intézet felállítására, annak alaptőkéje nevelésére tehetségükhöz képest segédkezet nyujtani sziveskedjenek; Istentől veendik annak jutalmát.“ Ezen kívül fölállította még a Szt-Rozsafüzér-társulatot is, melynek céljául tüzte ki az árvák gyámolítását és neveltetését; s ezzel megvetette az örmény nemzet nagy apostoláról, Vil. Szt-Gergelyről nevezett árvaháznak alapját is egyszersmind.

A társulat alapszabályait 1860-ban Haynald Lajos erd. püspök megerősítvén és az azzal kapcsolatban levő árvaháznak 500 forintot ajándékozván, a már előbb — Lukácsi által felajánlott 4000 forinttal megindult gyűjtés fokozatosan gyarapodott.

Az első alapítók: Haynald erd. püspök, Placsintár Dávid, Mártonfi Antal, Pap Tódor áldozatkészsége oly

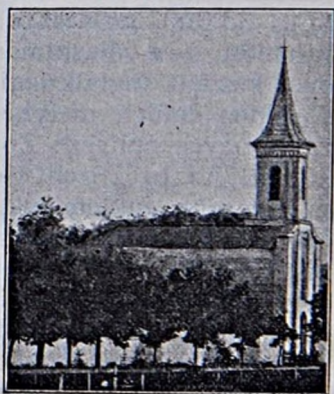
helyzetbe hozták a megalakult társulatot, hogy annak elnöke Lukácsi még ugyanazon évben fölkérhette az erdélyi püspököt, hogy az árvaintézet felállítását az „erdélyi mindkét — latin és örmény szertartáson levő lelkészekkel oly czélból megismertetni méltóztassék, hogy ha parochiájukban vagy annak körében örmény szülőktől elmaradt szegény árva fiúgyermekek találtnak, azokat magok, vagy az árváknak gyámnokai a lelkész útján neki jelentsék be.“

A jelentkezett és felvett árvák tisztos örmény családokhoz helyeztetek el; élelmet, lakást és gondozást nyertek; ruházatról az intézet választmánya gondoskodott.

Ettől kezdve az árvaház egészen 1877-ig, a míg az intézet felállított, rendszeren 8—10 árvát neveltetett évenként, s az ezekre fordított költségen kívül alaptökéjét is folytonosan gyarapította.

Az alapítók sorában látjuk az említettekén kívül Szamosújvár és Erzsébetváros sz. kir. városok közönségét, Ákoncz Jánost és nejét, Moldován Simont, Csomák Emanuel nagyváradi és Kapatán Márton károlyfehérvári kanonokokat stb., a kik valamennyien siettek kegyes adományaikkal a nemes czélt előmozdítani.

Azonban idő közben az árvaházat súlyos csapás érte; mert nagynevű alapítója Lukácsi Kristóf czéljának teljes valósulása, — az árvaintézet felállítása előtt kevéssel elébb elhunyt; 1876. okt. 27-én az általa fölkarolt árváknak fájdalom-könnyei között tétetett az örök nyugalom helyére. Eltávozott, hogy szép tettének jutalmát elvegye a mindenek Urától! Földi maradványai jelenleg az árva-

ház mellett, a hála és kegyelet által az ő emlékére emelt kápolnában nyugszanak.

A dicső emlékü alapító azonban még halála óráján sem feledkezett meg azokról, a kikért egész életében fá-

radozott; végrendeletében tetemes összeggel gyarapította az árvaintézet alaptőkéjét, a mely 1877-ben már 49.000 forintot tett.

Az ily szépen fölszaporódott alap végre (1877) lehetővé tette, hogy az idő közben 4000 forinton vásárolt és a város bőkezűsége folytán 10 holddal megnagyobbított telken, egy, a kor igényeinek megfelelő rendezett intézet állíttassék fel, hol a fölvelt árvák rendes felügyelet mellett együttesen és rendszeresen neveltessenek. Azért a választmány, 1877. máj. 9-iki üléséből egy négy tagú bizottságot küldött ki, hogy ez a felállítandó intézet szervezetről és berendezéséről javaslatot nyújtson be. A kiküldött bizottság a javaslattal elkészülvén, az intézet, mely 12 növendékre rendeztetett be, 1877. szeptember elsején megnyitattott.

Ezen nélkülözhetlen intézet felállítása óta, már több mint ötven árva fiút nevelt föl, a kik a haza derék polgáraivá, és a társadalom hasznos tagjaivá lettek. Ezek bizonyára hálával emlékeznek vissza azon intézetre, a melynek jótéteményeit élvezték.

Ujabb időben azonban, mivel az alap, különösen néhai Czetz Gergely, az intézetnek eme második nagyobb jötevője 35.000 forintos alapítványa folytán tetemesen gyarapodott, — a választmány az intézet kibővítésének eszméjével kezdett foglalkozni. A gondolatot tett követte. S az a csinos épület, melyhez a jelen év tavaszán kezdett hozzá a neves építész: Zotti Lorenzo, a napokban be is fejeztetett. Az új „Szent-Gergely árvaház“ ma egyike a város legszebb épületeinek.

Az intézet növendékeinek száma jelenleg 18, a kik az ország különböző részeiből vétettek föl.

Az intézet növendékeit minden szükségessel ellátja, gondoskodik taníttatásukról és vallás-erkölcsös neveltetésükről... A gyöngébb tehetséggel bírókat — felnövekedésük után, kereskedő vagy iparos pályára adja, a szorgalmasokat a helybeli algymnasium befejezése után tanulmányaik folytatásában lehetőleg párfogolja.

Kapatán Márton.

Apróbb vonások Lukácsi életéből.

Lukácsi és az „Armenia“. E két név így egymás mellé helyezve mindenesetre anachronismusnak tűnik fel azok előtt, a kik visszagondolnak arra, hogy Lukácsi életében folyóiratunk még ott késett valahol »az éji homályban.« Egy egész évtizeddel Lukácsi elhunytá után kezdte meg lapunk, a magyar irodalom terén pályafutását, tehát közte és közöttünk együttműködésről, a dolog természeténél fogva, szó sem lehetett. És mindamellett is nagy szellemi közösségben érezzük magunkat vele és az ő életcéljaival. Egész működésünkkel tanuságot iparkodtunk tenni róla, hogy szellemi vezérünket nem tagadtuk meg, s vele egy csapáson ohajtunk haladni az irodalmi irány és a közügyek előmozdítása tekintetében egyaránt. Az ősi hagyományok tiszteletben tartása és kegyeletes ápolása, az egység és egyetértés szellemének kultusza népünk körében, s a békés együttélés többi honfitársainkkal, a hazafisággal párosult katolikus szellem, törvényben gyökerező egyházi autonómiánk történeti jogainak elvhű és következetes fentartása, városunk felvirágzásának buzgó előkészítése, s az általános emberességi célok gyámolítása folyóiratunk szerkesztésében épp oly vezércsillagok gyanánt lebegnek előttünk, mint egykor az ő lelki szemei előtt. Mi örökösői és szerény tehetségünkhöz képest őszinte hivei ohajtunk lenni, a hazai irodalom terén azon szép, nagy és nemes eszmék és célok követésében, melyek az ő nyilvános életét jellemzik; s melyekből hét éven át eddig is lelkesedést és munkakedvet merítettünk. Nem szakadt tehát félbe a szellemi rokonság és kontaktus köztünk és Lukácsi közt; daczára, hogy csak tiz évvel halála után indítottuk meg az ő szellemében folyóiratunkat, — s daczára az ő nagyságának és a mi szerény tehetségeinknek. Mindezek nem gátoltak bennünket abban, hogy megértsük őt, s erőinkhez mérten ápoljuk szellemi örökségét; mert Lukácsi emlékét tiszteletben tartani annyit tesz, mint fentartani s az utókorra is átörökíteni az ő nemes, előkelő és széleslátókörű eszméit. Lukácsinak nem elég szobrot állítani, az ő műveit tanulmányozni, alkotásait méltányolni, az általa éretten megfontolt s kortársai elé kitűzött jelszavakat követni is kell. A vallási áhitat, mely az egyházi szószeiken ajkairól, sőt egész lényéről kisugárzott, — az emberszeretet, mely őt takarékos életre ösztönözte, s vele egy igazi szeretetházat alkottatott, — a tudomány, melynek fényénél úgy a magyarok, mint az örmények multját felderíteni fáradozott, — a polgári kötelességérzet, melyet a haza és városa irányában szem elől nem tévesztett, — egyháza történeti jogainak, legjobb meggyőződése által sugallt lankadatlan védelme, — mindmegannyi erkölcsi köteléket alkotnak az ő felejtetlen emléke és a mi törekvéseink közt; s valamint ő egykor bátorítást és lelkesedést merített az ő megelőzött jelesek működéséből, akként az ő idealis nagy szelleme méltó példánykép gyanánt lebegnek nemcsak előttünk, kik annak szemléelői valánk, hanem a mai s a később következő nemzedékek előtt is.

Római útja. Lukácsi élte alkonyán Rómában is járt s fiúi hódolatát személyesen kifejezte Szent-Péter udódja: IX. Pius pápa Ő Szentsége előtt. A pápa kegyesen kihallgatta őt az erdélyi örmény egyház helyzetéről; s vele előbb latin, aztán folytatólag olasz nyelven beszélt. (Lukácsi tudvalevőleg igen gazdag nyelv-ismerettel bírt.) A világegyház feje nagy érdeklődést tanúsított az ügy iránt, mely Lukácsit a hosszú út viszontagsága daczára, s a zárandoklat ájtatossági főczélja mellett Rómába vezette. Ez az ügy (mint Lukácsi egész nyilvános pályájából és működéséből is következtethető) az Erdélyben létezett, de másfél századon át betöltetlenül maradt szamosújvári örmény katolikus püspöki szék helyreállítása, illetve betöltése. Főlégsleges mondanunk, hogy Lukácsira nézve ez nem személyes ambizio folytán képezett életcélzt — a mivel őt némely oldalról gyanusították, — holott ő legutolsó káplánját is elvből szivesen látta volna egyháza püspöki székében; s mi sem állott (az igény nélküli szerény tudóstól) távolabb, mint a hiú dicsőség hajhászása. Lukácsi római útjának részleteiről és tárgyi eredményéről ugyan nem sok jutott köztudomásra, de végrendelete arra mutat, hogy mindvégig megőrizte az örmény püspökség visszaállításának egy halvány reménysugarát, — s habár az abszolutizmus korszakában (merő hazafiságból) nem reflectált a kormány köréből eredt csábító ajánlatokra, s maradt esperes-plebánosnak, holott akkor könnyen örmény püspökké lehetett volna, — mindazáltal halála utánra is, az alkotmányos magyar kormány uralma alatt, még mindig remélte és ohajtotta a püspökség restaurációját; s vagyónának feléről akként intézkedett, hogy ha az ő halála után tíz év alatt a püspökség visszaállítása bekövetkeznék, ez esetben hagyatékának — a terhek levonása után felülmaradó — fele része majd annak pénzalapjául szolgáljon. A kitüzött tíz év, mint tudjuk, 1876-tól—1886 ig eredménytelenül járt le és a feltételesen kirendelt örökség, az ugyancsak végrendeletileg megjelölt társ, illetve útoörökösökre (az örmény kath. egyház- és az ő általa alapított Szent-Gergely-árvaházra) szállott át, — de az örmény püspökség Erdélyben maig sem lett helyreállítva!

Az örmény püspökség visszaállításának nehézségei. Érdekesen czáfolgatja Lukácsi az »Adalékok«-nak czimzett egyik művében azon főérvet, mely püspökségünk visszaállítása ellen következősen fel szokott hozatni, hogy tudniillik az örmény szertartású katolikusok Erdélyben kevesebb számmal vannak és elszórtabban laknak, sem hogy egy rendes püspöki egyházmegyét képezhetnének. — Ezen érv ellenében méltán hivatkozott Lukácsi arra, hogy a keleten levő huszonnégy érseki s püspöki megye közül alig kettő bir huszezer lélekkel, a többi mind kevesebb lélekszámmal bir. A szóban levő egyházmegyékben, melyeknek némelyike kétszer akkora földterületen fekszik, mint Erdély, az örmények szintúgy, sőt még inkább szétszórva laknak, mohamedánok és különböző ajkú, vallású

és szertartású keresztény felekezetek közt, mint Erdélyben. Általában úgy a keleten, mint Európában nemcsak örmény, de latin s görög szertartású egyházmegye is elég van, melyekben a katolikusok száma nem üti meg az erdélyi örmények létszámát. A lembergi örmény rítusú érseki megye tudvalevőleg Galicziában és Bukovinában terül el, s mindössze hétezer örmény katolikus lelket számlál; továbbá ha lehet a bécsi s velencei mechitharista szerzetes házaknak érsekük, miért fosztassanak meg egész községek (összesen mintegy huszezerre menő örménység) azon lelki örömtől és vigasztalástól, hogy nemzeti főpásztor által kormányoztassanak. Az antivarii érseki megye például csak háromezer, — a durazzói érseki megye nem egészen kilenczezer katolikus hívőt számlál; hasonló számarányt mutatnak fel a scutarii s más püspöki megyék. A ki a missiók tudósításait olvassa, tudja, hogy Éjszak-Amerikában és Kelet-Indiában számos püspökség és apostoli helyettnökség létezik a mondottakhoz hasonló vagy még azoknál is csekélyebb lélekszámmal. Görögországban huszonkilenczezer egyesült görög katolikusnak két érseksége és öt püspöksége van, melyekre a fentebbi létszámból alig esik több négyezer léleknél. Nem áll tehát az, hogy az erdélyrészi örmények kevesebb számmal vannak és inkább elszórva laknak, semhogy egy rendes püspöki megyét képezhetnének. Nálunk, igaz, képzelni sem tudnak püspökséget, melynek ne legyen pár százezer hive és ugyanannyi ezer forint jövedelme; ha szó van püspökségről, csak Magyarország gazdag püspökségeire gondolnak és azokat veszik mintául; pedig ha körültekintünk, több mérsékelt jövedelemmel vagy épen szegényesen, mint gazdagon ellátott püspökséget találunk a világon. A keletieket nem is említve, Európa szívében a katolikus nagy Franciaországnak püspökei is csak tizenöt-huszezer frankot (tehát legfeljebb nyolczezer forintot) huznak évenként — s az Isten azért sok olyan buzgó, lelkes és önálló püspököket adjon egyháznak, milyenek a francziák!

Lukácsi mint szónok. Előadási modora Lukácsinak akár társalgott, akár a tanszékről szólott, akár pedig szent beszédeit tartá az egyházi katedrálról, — mindig higgadt, tárgyilagos és lendületes volt. Egész magatartása nyugodt és komoly vala, s a mellett nyilatkozatainak horderejétől lelke mélyéig áthatottnak látszott. Heves taglejtéseket soha sem használt, sem mesterkéltséget és körmönfont kifejezéseket. Ajkairól méz gyanánt ömlött a szó, s egyaránt szólott a szívhez és az értelemhez. Egyházi szónoklataiba, melyek az egyház valódi szellemében gyökereztek, szívesen szőtt be történeti visszaemlékezést főleg a keresztény egyház első szülöttjének, a sok viszontagságot átélt örmény kereszténységnek történeti multjából, — melylyel a kínálkozó alkalmakat felhasználva, szívesen iparkodott megismertetni népét. Mély vallásos meggyőződés, a lélek harmonikus műveltsége kitűnt előadásából a szószéken is, valahányszor tanítói hivatalában a nagy közönség elé lépett; s lehetetlen volt megindultság nélkül végig hallgatni az ő beszédeit, — akár magyar

nyelven szólt, akár örmény anyanyelvén fejezte ki fenkölt gondolatait. Mint egyéb tekintetben, úgy a szónoklatban is mindenkifelett az egyszerűség és természetesség jellemezték Lukácsit és mi sem állott tőle távolabb, mint a felfujt, de üresen kongó nagy szavak, mint a divatnak hizelgő hatásvadászata.

Lukácsi mint nyelvész. Köztudomású Lukácsinak széleskörű nyelvismerete, s hogy a klasszikus és több hazai nyelven kívül a legműveltebb európai nemzetek nyelvét is elsajátította. Önálló nyelvészeti munkát nem birunk ugyan tőle, — de az ázsiai magyar őshaza történeti nyomozásai közben, meglepetéssel látjuk őt oly figyelemreméltó nyelvészeti apparattussal felkészülten buvárkodni a legmagasabb ó-kor homályborította régióiban, — minővel egy nyelvészeti szaktudós dicsőségére is méltan versenyezhetett volna a maga korában. Ha tekintetbe vesszük azon fejtegetéseit, melyek kíséretében benünket az általa nem pusztán sejtett, hanem tudományos meggyőződésé érelt történeti világnézet körébe vezet, — érdekesnél érdekesebb nyelvtörténeti kitéréseket találunk nála oly themákról, minő például: A magyar nemzetnek és nyelvnek műveltségi állapotáról az ó-korban? — továbbá: »Miért nem volt a magyarnak irodalma az ó-korban?« — »Viszonylat a magyar nyelv és az örmény nyelv közt«, — mely utóbbiban kétszáztiz oly szót sorol fel magyar és örmény nyelven, melyekben némi eltérések mellett is felismerhető a közös eredet. — Ily közös eredetre mutató szavak egyébiránt még igen nagy számmal találhatóak a két nyelvben; melyeket az e kérdés iránt érdeklődők kedvéért valamikor lapunkban is bemutatni szándékozunk.

Lukácsi a társaséletben. Tudjuk, hogy Lukácsi részint munkássága, részint talán hajlamánál fogva is szamosújvári esperes-plebános korában, meglehetősen visszavonult, egyszerű és takarékos életet élt. De azért nagyon tévedne a ki azt hinné, hogy ő az országos és városi közélettől elzárkozott, avagy társaságban nem forgott szobatudós lett volna. Takarékoságának is, mint az örmény mutatja, magasabb emberbaráti célja volt; s a mit önlegyőzéssel magától megvont, készséggel nyújtá oda philantropikus intézete javára. A közügyek iránt állandóan érdeklődött, s némely ismerős család körében időnként megtette udvarias és barátságos látogatásait. Mint a tudományok alapos, komoly és sokoldalú művelője, nyelv- és emberismereténél fogva is, bevégzett európai műveltséggel bíró férfiú volt, a mi irodalmi műveiből is kitünik; sőt finom és előkelő, (habár minden mesterkélttség nélkül való) s a mellett kedélyes társalgási modora mindenkor élvezetessé tette azon társaskört, melyben méltóságteljes alakja megjelent. Személyesen jelent meg azon városi bizottsági tárgyalásokon is, melyeknek célja volt egy programot állapítani meg az örmények beköltözésének kétszázados évfordulója megünneplésére; mely azonban mindeddig abban maradt. Ő ezen tárgyalásra megjelenván, nyilat-

kozát azzal tette meg, hogy mindig örömmel tekinti az olyan közéleti mozzanatot, melynek célja az örömeiket egymáshoz közelebb hozni.

Lukácsi arcképe. Az árvaház birtokában levő olajfestményű arcképe Lukácsinak, egy elismert hazai festőművész, Vastagh ecsetje alól került ki, s disze a Lukácsi által alapított intézetnek. Élte végszakában készült; s azon időbeli alakját élethíven tükrözi vissza. A kép élethűsége mellett, arra nézve is kezességet nyújt az ünnepelt művész neve, hogy az arc külső vonásain kívül Lukácsi szellemi alakjának kinyomatát is sikerült lehetőleg megörökítenie, a mint hogy kortársai Vastagh festményén eléggé felismerhetik lelkületét is az ő nemes arcvonásaiban. Pedig nehéz feladat várt a művész ecsetjére, a midőn Lukácsinak élte végszakában meghivatott, hogy a már rég betegeskedő nagy férfit festménye által megörökítse a később következő generációk számára, melyeknek jöttevéje lett. Természetesen Lukácsit előbb rá kellett beszélni, hogy hozza meg azt az áldozatot, s betegen is üljön a művésznak. Életerői már évek óta hanyatlóban valának, s ő végre is engedve tisztelői ohajtásának beleegyezett, hogy lefestessék. Hallottuk, hogy később, midőn egészsége, fájdalom! csak rövid időre megint visszatérni látszott, úgy nyilatkozott ezen actusról, hogy midőn a festő elé ültették, azt gondolta magában, no most már csakugyan meg kell halnom, különben nem ohajtanák annyira, hogy arcképem fenmaradjon. De azért szelid türelemmel viselte hosszas, nehéz betegségét tovább, míg végre életereje kimerült és az igazi véghatár elérkezett.

Lukácsi mint »méltóságos« úr. Magyarországon a közsökös még mindig a czimben keresi a társadalmi tekintélynek egyik legfőbb nyilvánulását; a mint hogy a magyar király felségjogai közt is épségben maradt a czimek osztogatásának eminens joga. Ennek daczára tapasztalhatjuk, hogy maga a társadalom is konkurrál néha e tekintetben a korona felségjogával, a mennyiben őszinte tiszteletből oly czimeket statual egyes tagjai részére, mely nem a hivatalos ranglétra tételeiben gyökerezik, — eltekintve azon még közönségesebb esetektől, midőn a vagyon bősége szerzi meg valakinek, az őt rendszerint meg nem illető titult. Lukácsit azonban mi közöttünk nem a születés, sem a gazdagság, sőt nem is a magas állás, — de kizárólag a jelleme, érdemei és szellemi fölénye iránt általánosan érzett igaz tisztelet tette meg »méltóságos úrrá;« holott e czimnek megfelelő egyházi ranggal nem birt, nem lévén püspök, csak egyszerű esperes-plebános. Míndazonáltal »méltóságos urnak« czimezte őt itthon mindenki a »főtisztelendő úr« helyett, — s habár ő ezen önkéntes megtiszteltetésre igényt nem tartott s az ő hiúságtól ment s inkább bölcselkedésre hajló természete bizonyára nem merült el a kivételesen magasabbra fokozott czim élvezetében, tudunkkal az ellen még sem tiltakozott, talán éppen azért, hogy ez által is nem a saját személyét, hanem az általa repraesentált ügyet és állást látta megtisztelve.

Lukácsi és a műkedvelők. Úgy állásánál, mint mondhatni puritán életmódjánál fogva csak természetesnek látszik, hogy Lukácsi rendszerint nem szokta látogatni a színi előadásokat. De mégis emlékszünk rá, hogy ezen szabály alól egy alkalommal (magasabb tekinteteknél fogva) kivételt tett. Kétségtelenül ebben a műkedvelőtársaság akkori érdemes igazgatója: Voith Miklós ügyvéd úr is megerősíthet bennünket. Mintegy husz év előtt történt, hogy a társaság jótékony célú színi előadást rendezett Lukácsi kedvencz intézete, a helyi örmény árvaház javára. Ha nem csalódunk a »Szép juhász« című énekes népsziművet adták elő. Lukácsi az előadásra szintén megjelent, s szokott előzékenységével dicsérgette előadás után az egyes közreműködőket. Volt is bevétele az előadásnak, a szegény elhagyott árvagyermek javára. A »méltóságos« esperesplebános úr azonban a személyes megjelenés áldozathozatalával nem érte be; ő a mellett, hogy udvarias ember volt, még háládatos is akart lenni. Úgy fogta fel a dolgot, hogy a szegény örmény árvák helyett is neki kell helyt állani és tetteleg megköszönni a derék műkedvelők szives fáradozásait. A plebánia csöndes falai között, csupa hálából, díszvacsorát rendezett; meghívta rá az összes műkedvelőket és műkedvelőnőket s a házi estélyen maga is örömet lelte az ifjúság élénk kedélyes időtöltésében, melynek párja azután nem volt többé legalább az ő életében, a csöndes parochia komoly falai között.

Lukácsi önérzete. »Philadelphia« álnév alatt egyik hazai lapban Lukácsi irodalmi működése személyes jellegű támadással illetetvén, — ismeretes »Adalék«-jaiban nem mulasztotta el Lukácsi elvi álláspontjának újabb objectív és meggyőző érvekkel folytatott védelmezése mellett a személyi gyanúsításokkal szemben is nyílt homlokkal s a férfiúi önérzet hangján állást foglalni! Ő — »ki megöszült nemzete és egyháza történelmének tanulmányozásában« — ha egyháza érdekében felszólal és jogait védi úgymond — »azonnal megrohantatik, a legaljasabb czélok hajhászásával vádoltatik és a leggyűlöletesebb gyanúsításokkal halmoztatik el!.. Egyébiránt — mondja ő — a gyanúsítások napirenden vannak mai nap és szokott fegyverök azoknak, kik meggyőző érvek hiányában vannak. Mi sem kényelmesebb, mint az álnév sánczai mögül a hatalom ágyúinak védelme alatt lövelni ki a gyanúsítások méregben itatott nyilait az ellenfélre, ki csupán ügyének igazságosságával vértézve áll ki a küzdőterre. Földhöz tapadt szolgálai lelkű emberek, kik határozott elv és irány nélkül élnek s minden tetteikben csupán magán, önző czélok és személyes anyagi érdekek által vezéreltetnek, meg nem foghatják, mikép legyen képes valaki anyagi érdek nélkül magasabb szellemi jókért fellelkesülni valamely ügyért, eszméért magát feláldozni?! Innen a méltatlan gyanúsítások! Oh, ti a magyar birodalom integritásának és alkotmányos jogainak védői és szabadságának bajnokai, kiket a haza bámulva tisztel és tisztelve bámul, mondjatok le pártvezéri szere-

peitekről, szünjetekek meg a nemzetnek és hazának védeni jogait és törvényeit, ha nem akartok gyanusittatni, persze a pulya lelküek által, hogy trónra vagy Isten tudja, mire vágytok!«...

Lukácsi és az örmény nyelvtanítás. A jelen füzetünkben látható gymnasiumi épület volt színhelye Lukácsi örmény nyelvtanári működésének. Az igazgatása alatt állott szamosújvári örmény katólikus algymnasiumban, ugyanis még a hatvanas években fordult elő egy tanári állás-üresedés, mely azonban csak egy évig tartott. Lukácsi ezen egy évre elvállalta az örmény nyelv tanítását, hogy ez által is a hiányzó egy tanár helyettesítése megkönnyíttessék. Egy éven át tehát igazgató és tanár is volt egy személyben. Az elvállalt örmény nyelvtanítást azonban a felsőbb növendékekkel nem a megszokott chablon szerint végezte, hanem egy saját szerű módszert léptetett életbe. A helyett, hogy nyelvtant tanított volna, sokkal gyakorlatibb útát választott arra, hogy az algymnasium örmény ajkú, de magyarul beszélő növendékeit némileg ősi örmény anyanyelvükkel is megismertesse — s a mellett az örmény nemzet (ez ősrégi kulturnép) nagy eseményekben gazdag multjáról is fogalmat szerezhessenek, minden nagyobb megerőltetés nélkül. Az ő tanmódja ugyanis abban állott, hogy az örmény írást és olvasást már elsajátított növendékeinek egy örményül irt rövid történetét adta elő azon főbb eseményeknek, melyek a nemzet eredetétől az utolsó nemzeti dynastia (a Rupenita királyok) uralkodásáig az ázsiai őshazában lezajlottak. E vázlatos történetet ő magyar nyelvre lefordította, megmagyarázta, tanítványaival örmény nyelven leíratta, s mintegy nyelvtani fordítmány gyanánt alapul vette bővebb történeti fejtegetéséhez, melyeket természetesen az iskola magyar tannyelvén adott elő. Az ekként megértett örmény históriát azután a növendékek betanulván, képesek voltak örményül elmondani; s míg ez úton egyrészt megismerkedtek az örmény nemzet történeti multjának főbb vonásaival, másrészt hozzá szoktak az örmény nyelv helyes kiejtéséhez is. Mindezekhez járult, hogy Lukácsi Örményországnak egy rövid földrajzi leírását, hasonló módszer szerint tanította egy szép nagy örmény szövegű térképpel illusztrálva; hol az örmény városok és kisebb helységek — az örmény földnek hajdani tartományi és kerületi beosztásával együtt — tüzetesen elő voltak tűntetve. A tanulónak az egyes nevezetesebb helységeket a térképen ki kellett mutatni, s egyszersmind örmény nyelven pár szóval megjelölni azoknak történeti főbb eseményeit. A szóban levő becses térkép hollétérol, azonban sajnálatunkra, tudomással nem birunk.

Lukácsi levelezései. Hogy Lukácsinak széleskörű levélbeli összeköttetései voltak a tudomány és egyéb közügyek érdekében, azt mindnyájan tudjuk kik láttuk esténként a gyertyavilágot, mely mellett a plebánia-épület utcza lakosztályában íróasztala mellett görnyedt az éjféli órákig. Oly térfiakkal, mint Hászun, a konstantinápolyi patriarkha, később bibornok; Horváth István és Fejér György

magyar történettudósok, Bozági bécsi érsek-főapát, Ötvös Ágoston és Kuun Géza gróf, a magyar tudományos akadémia tagjai, s mások, — állott Lukácsi szellemi érintkezésben; s mindenesetre nagyérdeműek, a közzétételre érdemesek lennének úgy azon levelek, melyeket ő a vele tudományos vagy egyébként közérdekű eszmecsereben állott kitünőségekhez, — valamint azok, melyeket ily férfiak ő hozzá, a szerény, de érdemes és tudós szamosúvjári esperes-plebánoshoz irtak; s a melyek mindenesetre becses töredéket szolgáltatnának egy rendszeres jellemrajz mozaikképéhez. Mi addig is, míg valamely ügybuzgó munkatársunk odaadó lelkes fáradozásának sikerülne e levelezéseket összegyűjtve megmenteni az elkallódástól, — azon egy-pár közérdekű és történeti beccsel bíró levelet, mely a Lukácsi személyével kapcsolatban, általunk eddigelé megszereshető volt, lapunkban rendre közzéteszszük; s a mennyiben még ezután ily levelek birtokába jutunk, azoknak is e folyóirat hasábjain készséggel adunk helyet, hogy így működésének ezen részét is lehetőleg fentartsuk és megőrökítsük a későbbi utókor számára; a mely azokból mindenesetre sok figyelemre és elismerésre méltó tanulságot merithet.

Lukácsi Bécsben. Lukácsi bécsi tartózkodásának az ő lelkében meggyökerezett emlékeire némi közvetlen világosságot vetnek saját szavai, melyekkel az erdélyi örmények latin nyelven irt történetének előszavában, könyvét a bécsi mechithárista főapát: *B o z á g i J a k a b* caesarei felszentelt érseknek felajánlotta. Ezen ajánlatból élénken kitűnik a hatás, melyet ró a bécsi tartózkodása folytán a mechitháristák kolostor-főnökei gyakoroltak. Pár sort úgy hiszszük idevonatkozólag is helyén lesz bemutatnunk a következőkben: —

«*Quis nescit? Congregationem mechitharistarum constitutis per orientem inter Armenos missionum stationibus et scholis, erutis e rudibus literaturae Armenae thesauris, translatis in cultiores Europae linguae editisque Authorum Armenorum operibus, propriis item eruditiss lucubrationibus optime de republica Christiana et literaria esse meritum, orbemque literarium ad tantam linguae Armenae aevo antiquo culturam et literaturae Armenae fertilitatem in stuporem et admirationem rapuisse. Grata in hodiernum recolo mente paterna consilia, quibus, dum in celeberrima et antiquissima universitate Viennensi Theologiae operam navarem, me ad linguae et antiquitatum Armenarum studium hortabatur Tuus in dignitate qua ornatus es Praedecessor, immortalis memoriae Aristaces Azaria. Qui, quo certius celeriusque in dictis studiis proficerem Instructorem mihi e Patribus assignavit, qui id muneris suavissime et solertissime adimplevit. . . Pari benevolentia Tu quoque Illustrissime Archiepiscopo, tenues meos conatus pro conservanda lingua, ritu et avitis institutionibus apud Armenos Transsilvaniae, eorumque illustranda historia susceptos foves, protegis, suffulcis, promoves. . . Mirum proinde nemini videbitur, si ductus affectu reverentiae et gratitudinis erga Tuam congregationem, erga*

memoriam Tui Antecessoris ac erga Te ipsum librum cujus Argumentum Tibi cumprimis ratum gratumque esse novi Tibi dico, dedico, nuncupo.«

Lukácsi, mint magyar historikus. Eltekintve attól, hogy Lukácsi történeti művei — a »Historia Armenorum Transsilvaniae« kivételével — magyar nyelven, még pedig zamatos magyarsággal írva jelentek meg, s így Lukácsi műveivel a magyar irodalmat gazdagította, — a magyarok őshazájának, örmény történeti kútfők világitása mellett teljesített nyomozásával még különös érdemet szerzett, s az akadémia által is elismert és méltányolt szolgálatokat tett a magyarok nemzeti őstörténetének. Érdekesnek mutatkozik e részben idézni az ő saját szavait, melyekkel egyik művének (a »Magyarok őselei stb.«) előszavában elmondja, minő kezdeményezés folytán lett belőle, az örmény historikusból, később illetékes tudósok által buzdítva a magyar őstörténet kutatója? »Örményország térképe és történelme az ókorban — mondja többek között az idézett helyen, — képezném ifjúkori tanulmányaim fő tárgyát, tanulmányoznom kellett egyúttal az Armenia tőszomszédságában virágzott és elenyészett világbirodalmaknak és egyéb az örményekkel érintkezésbe jött ázsiai népeknek történeteit. A történelmi emlékeket, melyeket ezen birodalmakról és népekről az örmény kútfőkben találtam, külön rovatok alatt feljegyeztem, kiváló gondot fordítva nyomozásaimban mindenkor a magyar fajú népekre vonatkozó történeti adatok összegyűjtésére; nem ugyan oly czélből, hogy azokat magam feldolgozzam, minthogy egy ily munkára sem hivatást, sem elegendő erőt magamban nem éreztem. Azonban Horvát István és Fejér György, a magyar régészettudományak, századunk első felének derekán, legtekintélyesebb képviselői, kikkel — magyar fordítással ellátott — adatgyűjteményemet közöltem, egyhangúlag oda nyilatkoztak, mikép a magyar őstörténelem érdekében ohajtandó volna, hogy nagy fáradsággal gyűjtött historiai adataimat magam állítsam össze és tegyem közzé saját tervem és nézeteim szerint!«

Lukácsi levele Markovicshoz. Az itt következő fölötté érdekes eredeti levelet Markovics János erzsébetvárosi ügyvéd engedte át közlés végett: »Nagyon tisztelendő Ur! Kedves Markovics Barátom! Mártonfi barátom kérdést intézvén hozzám Ábágár levelének a Megváltóhoz, és viszont a Megváltónak Ábágárhoz intézett leveléről... Én meg vagyok győződve ezen levelezés historiai hitelessége és valódisága felől; hiszem, hogy ilyes mi történhetett, ezt Sandini és más tudósok is általában elfogadják. A mi iránt azonban én nem vagyok tisztában az: Ábágárnak, Edessa fejedelmének viszonylata Örményországhoz. Lehetett ő az örmény királyi házból és Arsacida nemzetségből, de nagyon kételkedem, hogy ő Edessa fejedelemségén kívül ura lett volna Nagy-Armeniának. Tacitus, Flavius József és utánok meg syrus kútfők nyomán a tudós Assemani (Bibliotheca Orientalis című művében)

Ábágárt mint Edessa urát tüntetik fel, minden vonatkozás nélkül Armeniára. — Flavius és Tacitus, Krisztus korában, emlékeznek bizonyos Monobazes és Izates nevű edessai fejedelemről, sőt utóbb Nero korában egy Ábágár nevű is jön elő. De ez mind nem talál a mi Ábágárunkra; sem nejeinek Helenának Chorenei által előadott története nem egyez Helenának, Flavius József által jól ismert — mert egykorú — életrajzával. Általában Chorenei Mózes, az örmény Herodot, ép oly hiszékeny és fabulosus sok helyt, mint Herodot. Őt pedig feltétlenül követték és követik az örmény historikusok. Chorenei — úgy látszik — a jó kútfők mellett roszaikat is használt, melyek által tévútra vezetett... Én nagyon örülök annak, hogy kedvet kapott az örmény nemzeti régiségek kutatására; ez egy kimeríthetlen bánya, mely minél több oldalról és többek által műveltetik, annál jobb; mert nyer világosságban, sokoldalúságban és a mi földolog historiai igazságban, melynek keresése fő feladata a historikusnak. Dolgozzunk csak szorgalmasan kedves Barátom; én itt is lekesitem fiatal paptársainkat, hogy tanulmányozzák nemzetünk politikai és egyházi történetét; mert csak ezek ismerete és ismertetése által ébreszthetjük fel nemzetünkben a nemzeti érzületet. Én nagyon sajnálom, hogy gyengélkedésem miatt nem vehettem részt a Mártonfi installátioi ünnepélyében, annyival is inkább, hogy alkalmam nyílt volna ez úttal az ott jelen volt gyergyó-szt-miklósi és szépvízi örmény szertartású lelkészekkel és kedves Barátommal is, valamint szintén az általom nagyon tisztelt derék, városi főbíróval és a többi előljárással is értekezni nemzet-egyházi ügyeink iránt. Ezen szerencse azonban tőlem ez úttal megtagadtatott; hanem reményem — ha élek, — hogy, ha elébb nem, de jövő nyáron meg fogom látogatni Erzsébetvárosát és a szomszéd báznaí furdón pár hétig időzve, együtt leszünk. Lukácsi.

Hászum levele Lukácsihoz. Hászun bíboros patriarkha még 1862. decz. 4-én Lukácsihoz intézett levelében az Erdélyben létezett örmény kath. püspökség helyreállítása ügyében így ír: »Lectis cunctis ad nos relatis, pro tuo tuorumque omnium solatio, quatenus potui, causam jam majoribus Romae exposui ad optatum illum vestrum Episcopatum dioecesanum obtinendum, sperantes per hanc institutionem novae sedis armeni ritus fore, ut armeni schismatici, qui degunt in finitimis vestris regionibus ad unionem catholicae Romanae Ecclesiae convertantur.«

Lukácsi emlékére. Valahányszor reád emlékszem, mindannyiszor megújul bennem éltem legnevezetesebb perczének emléke: Tőled nyertem a házasság szentségének áldását. *)

Gajzágóné Simay Irma.

*) Azon perczben kaptuk ezen emléksorokat, midőn lapunkat bezártuk.
Szerk.